

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA
KNJIŽEVNOST
IN PROSVETO

LETNIK XXXIV.

ŠTEV. 3.

MAREC 1914

Vsebina marčevega zvezka:

1. Ivo Peruzzi: <i>Motto. — Sam! — Po poti. — V temni uri. — Ko zadiši iz poljan</i>	105
2. Milan Pugelj: <i>Iz megle</i>	107
3. Ignacij Gruden: <i>Jesenški večer</i>	113
4. Vladimir Knaflič: <i>Giovanni Boccaccio</i> . (Konec)	114
5. Ivan Albreht: <i>Na Krasu</i>	124
6. Anton Trstenjak: <i>Dr. Fran Ivanóczy</i>	125
7. Dr. P. Grošelj: <i>O bistvu žitljenja</i>	131
8. Pastúškin: <i>Indiferentist Abdul</i> . (Konec prihodnjič.)	136
9. Dr. Fr. Ilešič: <i>Ilirski „prognani kralji“</i>	145
10. Književna poročila	150
Pastúškin: <i>Anton Funtek, Tekma</i> . — —in—: <i>Ilustrovani narodni koledar za leto 1914. — Slovenski sokolski koledar za l. 1914. — Publikacije „Socialne matice“ v Gorici za l. 1913. — Publikacije „Slovenske šolske matice“ za l. 1913.</i> — Pastúškin: <i>I. S. Turgenjev, Dim</i> . — Pastúškin: <i>Sofoklejeve tragedije</i> .	

„Ljubljanski zvon“

izhaja v zvezkih po enkrat na mesec ter stane na leto 9 K 20 h, pol leta 4 K 60 h,

četrt leta 2 K 30 h, za vse neavstrijske dežele po 11 K 20 h na leto.

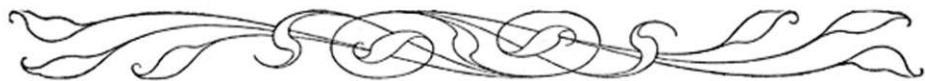
===== Posamezni zvezki se dobivajo po 80 h. =====

Izdajatelj: Valentin Kopitar.

Urednik: dr. Janko Šlebinger.

Upravništvo v „Narodni tiskarni“ v Ljubljani, Knaflova ulica št. 5.

Lastnina in tisk „Narodne tiskarne“ v Ljubljani.

Ivo Peruzzi:

Motto.

Razburkano morje je moj idól:
neskončno v zlu, brezupno v nadi . . .
Le moč njegov ponosni je prestól,
ki roka ga boga ne gladi.

Sam!

Zastonj!
Izkrvavelih več minut
srce ovinjeno ne išče;
pobesil orel ni perut,
ko splaval je čez pogorišče.
Brezdomovinec! Sam!
Tja v luč daljav
zamahnil je ponosni krog
in svojo kri je iz višav
na zemljo vsul in bil je bog . . .

Po poti.

Na levo prostost, na desno mladost,
a v sredi pa fantič korakam.
Pred mano je noč, a v meni je moč,
ker bolnih solz več ne pretakam.

Vi hodite drugi zaripljeni v strah
in tiho bojite se zase,
a jaz pa se smejem v kipečih solzah
in diham življenje le vase.

Tu usta dekliška želeča drhte,
tam kupica kratke minute . . .
Iz duše hitijo mi ptičke-želje
tja v sladke polnoči prečute . .

Na levo prostost, na desno mladost,
 a v sredi pa fantič korakam.
 Za mano je dvom, pred mano bo grom,
 in tega, prav tega še čakam!

V temni uri.

Stalno, brez oddiha blodi čas . . .
 Polnočne vešče luči
 še sije v dušo kruti mraz. —
 Lahko noč!

Ne zlatí lesov več silna moč,
 le duša bdi, se grudi
 v misterij temen sanjajoč . . .

Smrt! Zdaj hušnil netopir je plah,
 na okno je potrkal;
 v dno duše me je gledal strah. —
 Lahko noč!

Ko zadiši iz poljan . . .

Pa spet si zavrnilo mlado srce mi
 ven v gaje veselo, razkošno pomlad,
 in s krili obdarilo vse si želje mi,
 da k solncu kipe kot iz cvetja sad.

Iz daljnih lesov sèm prepeva sekira,
 šum mestni se zлива tja v vaški pokoj,
 in okno se deklice mlade odpira,
 ki čaka na dragega zopet nocoj . . .

Pomlad! Daj, objemi me! Zopet si v meni,
 udušil kesanja, bojazni sem glas;
 dehteče mi nedrije svoje odkleni,
 da nanje pritisnem svoj vroči obraz . . .

*Ni brez poetičnega
 a tudi v tonu #
 studirajte Pršerin a*

Milan Pugalj:

Iz megle.

I.

Iz bičja raste kakor siva in nenavadna močvirna ptica. Stoji na eni nogi, život ima dolg in kljun dvakrat upognjen. Polagoma odpira peroti in jih širi na desno in levo. Večajo se na vse strani, zagrnejo život, zagrnejo glavo in kljun in rep. In tam izmed grmovja pogleda kakor ovnova glava z velikimi, umazano rumenkastimi in večkrat zavitimi rogovi.

Izpod hriba se plazi žival, nizka in čokata, podobna ogromni in sivi želvi. Velikanska je, glavo tišči pod sivim oklopom, na desno in levo se pregibljejo noge kakor prostrane lopate, ki jo porivajo naprej in naprej. Leze, kakor bi se premikal holm. Hrbet se ji maje, mlečne lopate se prikazujejo na krajih, bilke, moleče iz močvirja, ginejo pod njo, grmovja naenkrat ni, kakor bi se potopilo, trava izginja, kakor bi jo smodil beli puh pošastnega trebuha. Dalje in dalje se vali in bele predmestne vile tonejo v njej, in po prvih, najbližjih ulicah lezejo njeni curki kakor vlažne in težke tipalke. Razprostre se nad cerkvami in palačami, nad zvoniki in stolpi in vse izgine kakor v mehki, mokri, dolgi in lasem enaki dlaki. Mlečni mrak se gosti in gosti in svetloba luči ga ne more prodreti. Gore kakor za zastori in plameni se zaman izkušajo s hladno in gosto vlago, ki jih zagrinja kakor bele, mokre tančice. Prijela se je tlaka in izpreminja prah v črno sluzasto blato, ki se izmika pod koraki in sprijemljivo maže in vleče. In ljudje beže po ulicah, tišče robce na obraz, ker jih teži pošast, ki jim ne da dihati in ki jim sili skozi nos in grlo v pljuča. Med njimi letajo psi, sopihajoči in kihajoči v sivem, zadušljivem morju ozračja. Izgubili so čut za vonj, begajo za ljudmi, buhajo z drhtečimi smrkčki v njihove noge in hite hlatajoči po zraku v gosto temino. Mlad konj drvi divje naprej, hrza in prska, bije s kopiti ob tlak, da lete v snopih izpod njega iskre, in grize uzdo, da mu pojo zobje, kakor bi se zajedala pila v železo. Voznik, ki sedi na nizkem vozu, ima vajeti trikrat ovite okoli zapestij, upira škornje ob prednji rob voza in vleče nazaj, da se mu zajedajo jermena v meso in da mu barvajo prerezano kožo lise črne in kadeče se

krvi. Kriči vso pot, kliče ljudi, da bi stopili pred žival in jo ustavili. In že koncem ulice plane iz mokre in goste temine četvero mož, vsi padejo po konju, zagrabijo s trdimi, delavskimi rokami uzdo, gornjo ustnico, doljno ustnico, grivo, uhlje in nozdrvi in se zavrtje v divjem vrtincu z besno živaljo. Drže kakor s kleščami, vihte se, kamor jih stresa konj, ki grabi s prednjimi podkvami po njih in bije z zadnjimi po vozu, da zdrči nazaj in utone v črni vlagi. V hipu je prost, zapleše na zadnjih, pomete z žvižgajočim repom po sluzastem blatu, zarezgeče in plane naprej proti polju in izgine in utone kakor bi ga vrgel v prepad.

— Kaj je bilo?

In nenadoma je stopil med nje mož v suknji, s klobukom na oči in dvignjenim ovratnikom.

— Megla je kriva! Iz te megle je hotel. V svobodo!

Izgubili so se, kakor bi poveznila megla vsakega posebe in jih razdelila. Mož v suknji je šel iz mesta na polje, koder je bežala splašena žival. Hodil je dolgo, ali konca dušičnega, mokrega ozračja ni bilo. Siva neskončna želva je ležala nad vso krajino in on je lezel pod njenim poprsjem kakor neznamen črv, boreč se z dolgimi, tenkimi in mokrimi lasmi, ki so se ovijali njegovih telesnih delov, mu lezli za vrat, pod pazduhe in skozi nos v pljuča, da je kašljal in pljuval iz sebe. In ker ni bilo konca ne na desni in ne na levi, je bežal nazaj v mesto in se zaprl v svojo sobo. Ali preden je bil tam on, je že zasedla ona vse kote in stole in zofo. Prilezla je skozi špranje pri oknih in po veži in po stopnicah skozi špranje pri vratih. Doživel je strašen večer. Ko je sedel na zofi in ko je pozneje ležal na postelji, je čutil, kako je lezla ta vlažna sluzasta pošast v njegovo dušo. Vlekla se je vanjo kakor ženska, ki so jo potegnili iz vode. Iz njenega plašča je curela voda, iz njenih gornjih in iz njenih spodnjih kril. In z rokama je tipala kakor slepa, in kamor je prišla, se je spustil od mraza mehur, kakor bi padel tja tleč ogelj. Čutil je kakor bi legla po tleh v neki lepi, neznani sobi, kjer je mislil, da bo živel nekoč z žensko, ko je bil zaljubljen. Pripravljeni so stoli z žametnimi naslanjali, divan z rdečimi hrizantemami in po kotih stoje v velikih vazah tihe palme. Okusno in visoko in od vrha do tal visi rdeče zagrinjalo, težko, masivno, nepropuščajoče kričeče svetlobe. In v to sobo je stopila utopljenka.

Ležal je oblečen na postelji in strmел v strop. Lasje so mu že siveli in njegov obraz je bil mesnat in top, razblinjen z roko

časa, ki je zbrisala mladostne poteze, ugasila iskre oči in razmazala vitko telo v čokato tvarino, valečo se pod oprsjem življenja, te sluzaste in pošastne megle.

II.

Ležeč na postelji začuje naenkrat oster in zategnjen pisk, ki se mu zdi kakor ostrina ogromnega in strašnega noža, letéča skozi noč. Glas, ki se razvija ob tem letu, spominja na žvižg, ali še bolj na obupen vzdih nekoga neznanega, ki je spoznal vso bedo svojih dni, vse svoje izgrešeno življenje in končal v tem hipu s samomorom. Ta zategli pisk, tako oster, da nareže dušo, ki ga v svoji samoti čuje, je zadnji glas nesrečnega.

Visoko nekje pod nebom se je pojavila burja in se zagnala z vso silo v meglo. Zagrizla se je vanjo iz viška, prodrla jo do tal in se tam mahoma okrenila in se pričela viti po njej na desno in levo, sekati jo sem in tja, trgati iz nje velikim in oglatim oblakom podobne kose, jih metati iz njene srede in jih razblinjati v višinah v nič.

Meglina pošast molči, tišči se zemlje, prihuljena je in tiho-tapska, ali burja ima v rokah vso oblast. Šine pod njo kakor sulica in prebije si pot skozi njene lopataste šape. In kakor meč ji prekolje glavo na dvoje, a iz njenega hrbta trga ogromne kose kakor zver, ki se zadira v svoj plen z ostrimi in neusmiljenimi zobmi.

In mož, ležeč na postelji, vidi, da to ni burja. Njegove oči so se naenkrat odprle, njegov vid je močan, kakor ni bil nikoli. Skozi zastrto okno gre, skozi meglo beži, blisku enako, in skozi mrak in skozi stene in strehe in drevje.

Stoji mu tam, stoji visoka gora in njeni grebeni teko v svet na desno in levo, spredaj in zadaj dero iz sveta nazaj, stekajoči se v visokem in skalnatem vrhu. Tiho, plašno, zavite v večno noč, šklepečejo po grebenih koščene prikazni, vlečejo se naprej, vlečejo se nazaj, srečujejo se, ropočejo z lobanjami in odhajajo svojo pot.

In tu sta se našla onadva. To ni burja, kar leti skozi noč, sulicam in nožem enako, kar seka to mokro in težko meglo, kar jo grize in trga, to je pogovor dveh davno mrtvih, ki sta se iskala vse življenje in dolgo dobo večnosti in sta se šele danes srečala na grebenu gore, kamor se iztekajo pota večnosti. Okostnjak je zagledal okostnjaka, in ker sta toliko mislila drug o drugem v minolem življenju, zato sta se spoznala. In objela sta se, kosti so padle preko kosti in v noči večnosti se držita

v objemu. Ko govorita, nimata glasu, ker nimata grl in ne kože in ne mesa, ker je že vse človeško segnilo v globokih bregovih. Mesto glasu žvižga sapa skozi apnenasta rebra, skozi ohlapne čeljustne kosti, skozi nos, tičeč globoko v lobanji. In tista strast, ki se je razvila nekdanj v mladem in zdravem mesu, tisti pekoči plameni, so ostali v belih kosteh in sikajo iz njih kakor kače s tankimi in precepljenimi jeziki in pihajo svoj strup, s katerim se jima ni mogoče več zastrupiti. Ta žvižg in pisk, ki gre skozi noč in meglo, to ni burja, to so besede onih dveh, ki sta se srečala na potih večnosti.

— Hotel sem k tebi iz svoje sužnjosti in iskal sem svobode in čakal sem jo ponoči in čakal sem jo podnevi. Mislil sem, da zahrže nekega dne kakor divja kobila pod mojim oknom, da me pokliče s svojim rezgetajočim smehom, z grozo lepe in svete prostosti. Menil sem, da pade iz oblaka, ko bo sveta noč, ko bo najlepši zimski večer, in da zatopoče s svojim kopitom pred mojimi durmi, da udari po mojem pragu in se zagrohoče z groznim grohotom sreče. In glej, ko odprem duri, vidim, da mi prinaša tebe, ki si raztrgala ozke vezi suženjstva, ki si planila na njej preko pregraj ljudi in njihove dobe in me pozdravljaš zdaj iz njenega sedla.

— Čakala sem svobodo, in mislila, da plane na moje okno kakor ogromna ptica, zdelo se mi je, da pridrvi predme kakor neznan krasna žival, ko je cvetel maj in dehtel jasmin. Ali svet me je držal z železnimi verigami k sebi; pogledala sem in videla, da sem vsa v okovih, v stoterih in v tisočerihi. In da jih pregleduje moj oče, in da jih prešteva moja mati, ko zre najljubezniveje name in da upira nanje oči moj bližnji, in ko pogledam stran, ali ko se zamislim, sežejo njegove roke po njih in jih pretipujejo.

Okoli in okoli leži svinčeno in vseobsežno prostorje večnosti in njene ure se vlečejo počasi in pošastno preko grebenov. Drevja ni, ni rož, ni trav, ni njive, ni žita, ni gozda, ni travnika, le sence davnih in davnih gredo po višavah, tavajo sem in tavajo tja, srečujejo se in spoznavajo, spominjajoč se v suhi modrosti svojega življenskega cveta.

— Haj, pravi mož, zagledal sem te nekoč, ko je sijalo solnce, zagledal sem te, ko je vse cvelo, sedečo na klopi med rožnimi grmi. Ali med nama je ležal prepad in ob njegovem robu sem hodil gor in dol — dolge dni, dolge tedne, dolge mesece. In nabralo se nas je več, zakaj sreča mnogih in mnogih je hodila onstran prepada. In videli smo, da ne pride nazaj, kdor se je vrgel v prepad.

In čuli smo z dna težko ječanje umirajočih in čuli obupno tožbe tistih, ki so vedeli, da iz prepada ni poti.

— Videl sem te tudi s holma, ko se je razlivala okoli me-sečina in ko so cvele breskve in češnje. Bilo je tako svečano zunaj, spomladanski veter je dihal široko in blago, peli so neznani ptiči, kakor angeli so peli; slišal jih nisem nikoli več. In oči, željne tebe, so te zazrle daleč na zeleni gori, ko si stala in gledala v noč, kakor bi preštevala njene zlate zvezde. Napravil sem se na pot, ali čez sredo doline je stala visoka stena, ki je bila kamen in ni imela srca, ne misli. Oprijel sem se je s prsti, uprl sem se vanjo s prsmi; prsti so bili krvavi in tudi iz prsi je stopila kri, ali kamen je ostal mrzel in se ni ganil. In tudi čelo sem uprl vanjo in naenkrat sem videl, da nisem sam. Polno jih je, ženske in moški stoje na desno in levo in daleč na obe strani ob steni, ki nima kraja ne konca, in neprenehoma prihajajo iz ozadja novi. Čakajo tudi mnogi in ne-strpni so, ker so pred njimi drugi, ki so prišli poprej. Vsi, vsi se hočejo poizkusiti s hladnimi kameni. Tu zdaj in zdaj tam počí lobanja, kri se razlije iz las preko obraza in utripajoče truplo se zavalí po tleh. Ali nihče ne vidi umirajočih, vsak hoče naprej in se ne boji boja s skalo.

— In začutil sem te nekoč v temni noči, ko sem tipal pred seboj in iskal z rokami pota. In ne da bi premislil, sem šel za tabo. Pozabil sem na noč in v temi sem hodil po ukazu svojih misli, kakor bi sijalo solnce visoko sredi neba. A naenkrat sem butil s čelom ob drog in zgrudil sem se in ležal dolgo brez zavesti. Ko se je zdanilo, sem spregledal, zakaj svetloba me je žgala v oči. In kar so dosegli pogledi, povsod je ležal ranjenec tik ranjenca, ta otrpel in miren, drugi pretegujoč se v grozni muki. A tik nas je stala silna železna pregraja, visoka do oblakov in do neba in na desno in levo brez konca. Glej, skozi njo smo hoteli, in takrat se je oglasil eden od nas, ki je nosil v sebi ljubezen do bližnjega, in je svetoval in prosil: Ubijte me, sam hočem tako. Smilite se mi in razrešiti hočem skrivnost tega omrežja. Kot duh, prost telesa, pojdem skozi in vrnem se k vam, da vam povem, ali je vaše hrepenenje vredno.

— Ubili smo ga. Sto in dvesto in več pesti je bilo po njem, kamenje je frčalo v njegovo glavo in zrušil se je krvav in mrtev. Mi pa, ki smo ostali, smo sedli in čakali nanj. Leta in leta in do smrti smo čakali, ali njega ni bilo, da bi izpolnil svojo besedo.

Žvižgajo vzdih, sikajo skozi temo kakor ostri meči, kakor brušene sulice, žvenčeče izmed ljudi in zdi se kakor bi bila burja, polna mraza in ostrine, tuleča in besna kakor zver in tepoča se z ogromno megleno pošastjo.

III.

Mož na postelji je vstal in stopil v noč.

Siva želva je tiščala mesto pod svojim oprsjem, luči so brlele izpod nje, kakor brle ob svečanem pogrebu, ko jih zastro s črnimi pajčolani, in hiše so se potile pod njeno vlažno težo. Ni bilo še pozno, ali ulice so bile prazne in zapuščene, kakor bi se izselili prebivalci in si poiskali drugih solnčnih domov.

Zunaj mesta se je vlekla pošast širom, čepela je kakor siva, mokra krastača na njivah in poljih in tiščala podse holme in gozde in steze in ceste. In v hribu, od koder se je bila popoldne privlekla, je tičal še vedno ogromni del njenega ostudnega telesa, in še zmerom se je vlekel iz vznožja kakor ogromen rep neznanske živali. In sapa, ki se je širila iz nje, ki je puhtela iz njene kože, je bila pomešana z žveplom, zakaj strupena je bila in v pljučih je grizla in ščipala in grebla in v srcu tiščala in v glavi šumela in sikala.

Mož v suknji pa je bil pustil mesto že daleč za seboj in bredel in bredel je pod oprsjem pošasti in ni iskal ne steze, ne ceste, temveč stopal je naravnost s trdim in možatim in širokim korakom kakor še nikoli prej. Tako naglo je hodil, da je dohitel kobilo, ki je lomastila in kopitala iz zadušljivega kraja, ki je žvižgala z repom za seboj in se smejala s svojim divjim rezgetanjem. Nenadoma je stal tik nje in mahoma se je zavihtil nanjo in jahal je in jahal, jahal naprej in jahal v stran in šla sta kakor divji lov in kakor piš, ki jaha oblak.

Privihrala sta iz megle, dvignila sta se s tal in jahala sta proti oblakom in jahala po njih, vsa obsejana od žarečega solnca, in kamor je hotel mož, kamor je potegnil uzdo, v tisto smer se je zasmejala kobila, tja je mahnila s svojim prednjim kopitom. In sukala sta se in vihtela sta se in zdaj ni bilo cilja, do katerega bi ne bila mogla priti, in zdaj ni bilo stene, ni bilo prepada, ni bilo omrežja, ki bi ga ne prebila in ne preskočila. Onstran solnca je še pot, onstran meseca se razprostirajo neskončni prostori večnosti in onstran zvezd, ki vrše po svojih nebeških cestah kakor roji zlatih čebel, leže praznine večnosti. In kobila nese, koder je volja roke, ki drži uzdo. Nese mimo solnca, nese za mesec in nese za zvezde

in najde vse in vidi vse, kar krije molk neskončnosti. In svet, nad katerim vihra, pregleda kakor pisano krpo, pretiplje gore kakor igrače in pobrodi po morjih kakor dete po dežnih lužah.

— To je svoboda, to je svoboda! vriska mož in kriči ljudem, ki jih vidi mrgoleti po zemlji kakor mravljince.

— Čujte, ozrite se, glejte svobodnega!

Mož upije in divje vihra križ in kraž pod svetlim solncem in mimo njega in preko njega in suče silno kobilo kakor krmilce lahkega čolna in ogromna žival se smeje s smehom, ki treska kakor grom in strela in odmeva od svetov do svetov po prostoru neskončnosti.

Ali ljudje mrgole kakor mravlje, a nihče ne čuje, nihče ne obrne glave in ne pogleda. Jahač potegne uzdo in obtiči. Kobila strmi in grize uzdo, jezdec je mrk, ne trene z očmi, ne trene z usti, ne trene z glavo. Nenadoma vidi, da leži njegovo telo v tesni izbi, v megli in mraku, vlažno in mrzlo. Naenkrat spozna, da ni več človek.

Mrtev je.

Ignacij Gruden:

Jesenski večer.

Preko jesenskega brega
prvi se muren glasi;
mrak na vinograde lega,
plaho pod latniki bega
in se gosti.

Tiho je v bregu, vse mirno,
oljke v polsnu šeleste,
in skozi zarjo večerno
padajo sanje v nemirno
moje srce.

Vladimir Knaflič:

Giovanni Boccaccio.

(Konec.)

Dante
Petrarca

Boccaccio je bil ves čas svojega življenja velik čestilec Danteja. Že l. 1359. je poskušal vneti zanj i Petrarco, pa mu je poslal prepis „Divine Commedije“ z latinsko pesmijo, v kateri slavi Dantejev umotvor in prosi prijatelja, naj si ga prečita. Petrarca mu je odgovoril, da doslej še ni čital Commedije iz strahu, da bi radi nje ne izgubil svoje pesniške samoniklosti, sedaj pa da je to delo prečital in da res zavzema Dante prvo mesto med mojstri italijanskega jezika, Boccaccio drugo, on sam pa tretje. Samo škoda, da ni peval v latinščini ter se tako oddaljeval od kroga izobražencev. Petrarca sploh ni bil posebno vnet za Danteja, dasi ga je visoko častil in ga kasneje ne le opeval, marveč ga tudi najzanosneje slavil v grobnem nadpisu, ki mu ga je sestavil, zlasti pa mu ni ugajal narodni jezik. Zato je tudi smatral Decameron „radi jezika in popularne težnje“ za manj vredno, dasi „sicer“ za visoko umetniško delo, za najvažnejše Boccacciove spise pa niti Decameron, niti njegovih italijanskih romanov, poemov in pesmic, marveč le latinske ekloge in znanstvene spise. V tej sodbi mu ni pritrjeval nihče važnejši, nego — Boccaccio sam. Kako sta se pač oba motila! V češčenju Dantejevem se pa Boccaccio ni zadovoljil s tem, kakor Petrarca. Že za mladih let si je bil izpisal vsebino Divine Commedije, v letih 1354—1355. je sestavil Dantejev življenjepis, Vita di Dante, mnogo vreden, ker je prvi življenjepis modernega kova. Končno pa se je Boccacciu v tem malo pred koncem njegovega bogatega življenja izpolnila ena želja. Firenška sinjorija se je spomnila na ono ostro grajo, ki jo je njej nekoč zabrusil mladi Boccaccio, češ, da je nehvaležna svojim najboljim sinovom, zlasti pa božanskemu Danteju. Da nekoliko popravi prizadeto mu krivico in izbriše s sebe ta madež, — danes bi rekli „kulturni škandal“, — je sklenil senat, da se bo „Divina Commedia“ javno tolmačila na vseučilišču. Za to literarno stolico dantologije je bil najpoklicanejši Giovanni Boccaccio, sam slaven pesnik, govornik, pisatelj in znanstvenik, čestilec Danteja, njegov življenjepisec in predstavnik slabe vesti firenškega senata. Bil je soglasno izvoljen ter je jel predavati o svojem češčencu ter njegovem poemu — za letno plačo sto „fio-

rinov,“ firenških zlatnikov, po kupni ceni sedanje vrednosti približno dvatisoč petsto kron ali več. S tem mu je bila zagotovljena brezskrbna starost. Prvikrat je predaval o svojem predmetu pred veliko množico najuglednejših poslušalcev 23. oktobra 1373. Jel je tolmačiti pesnitev z „Infernom“ („Peklom“), in plemeniti sad tega njegovega dela je „Komentar k Božanski komediji“ (Commento sulla Divina Commedia), ki je pa žal ostal nekončan; komentiranih je prvih šestnajst spevov. Delo mu je šlo radi prestane boleznin in fizične starostne izcrpanosti sicer točno, toda počasi izpod rok, uprav porazila ga je pa vest o smrti dragega mu Petrarce. — Prenehal je z delom ter šel počivat v svoj tihi Certaldo. Poprej pa je še napisal Petrarcovemu zetu Francesco da Brossano pismo, v katerem se še bolje spominja dragega prijatelja, pesnika Laure in svojega vodnika. Potem je dovršil svojo oporoko. Kar je še imel premoženja, je zapisal dvema svojima nečakoma, sinovoma svojega polubrata Jakoba (iz zadnjega očetovega zakona), svojo dragoceno knjižnico pa je zapustil svojemu duhovnemu očetu fra Martino da Signa, avguštincu, z določbo, da spravi po njegovi smrti knjižnico v samostan Sv. Duha v Firenci, kjer naj bo shranjena v splošno vporabo. Tako se je tudi zgodilo; le v prihodnjem stoletju je njegovo knjižnico uničil nesrečen požar.

Zadnje mesece svojega življenja je preživel Giovanni Boccaccio v Certaldu. Bil je osamljen, njegovi trije otroci so mu pomrli v rani mladosti: Olimpija (Violanta), Marko in Julij. O njihovi materi nam ni nič znanega. Boccaccio je umrl po dvainšestdesetletnem burnem in plodovitem življenju 21. decembra 1375. in je pokopan v cerkvi Sv. Filipa in Jakoba v Certaldu. Pokopal ga je njegov nezakonski sin, kojega ni omenil niti v svoji oporoki niti kje drugje, morda iz družabnih ozirov na njegovo mater; neimenovani in neznan nam sin mu je tudi oskrbel nagrobni kamen, čigar nadpis si je pesnik napisal še za življenja:

Hac sub mole jacent cineres ac ossa Johannis;
Mens sedet ante Deum meritis ornata laborum
 Mortalis vitae. Genitor Boccaccius illi.
 Patria Certaldum, studium fuit alma poesis.

Studium fuit alma poesis! (Dobrotna poezija mu je bila stremljenje.) S tem svojim nadgrobnikom se je pesnik sam označil dovolj točno, dasi se je s tem ocenil le subjektivno. Saj vemo, da je njegov pomen v svetovni in italijanski literaturi docela drugačen, nego si je mislil sam, — njegova slava ni slava znanstvenika,

geografa, zgodovinarja, tudi ne slava pesnika sonetov in pisatelja romanov, prej pač življenjepisca in komentatorja Dantejevega, najbolj pa slava umetnika laške in sploh renezančne proze, kulturnega zgodovinarja svoje dobe. To slavo si je stekel z nesmrtnim delom „Il Decameron“, — „Pripovedke desetih dni“, — ki se prevaja tudi na slovenščino.

Decameron je takozvana povest v okvirju — okvir je pripovedovanje o črni smrti iz l. 1348., ki jo je Boccaccio doživel v Napolju. Opisuje nam pa kugo v Firenci, in dasi mu očitajo, da spominja njegovo opisovanje velike morilke na opise Tukidida in Lukrecija, soglašajo vsi, da je ta njegov opis mojstrski. Idejo za ta svoj spis je dobil Boccaccio najbrže že v Napolju, kjer so na dvoru še uprizarjali po starem običaju Provanse „Ljubezenske dvore“, t. j. nekake piknike mladih dam in gospodov v prosti prirodi; tam so ne le vživali prirodo, — tudi to je po dolgem času pridobitev renezanse! — marveč se tešili z realnim užitkom hrane, pijače, godbe, plesa, ljubkovanja in krasili te posvetne in čutne vžitke še z duševnim: s pripovedovanjem pripovedek, kakršne so bile lastne oni dobi, viteških in junaških pravljic, polnih ljubezni, čarovnij, bogov ex machina, slug, junakov, lepih deklet, mrkih kraljev, trgovcev, Saracenov in drugih stalnih rekvizitov srednjeveškega pripovedništva in pesništva. Tako zunanjo obliko nam kaže tudi Decameron. Ko divja črna smrt po Firenci, se snide sedem lepih deklet in troje plemičev v cerkvi Santa Maria Novella v Firenci. Domenijo se, da se hočejo skupno umakniti iz bednega mesta v njegovo bližino, na neki gradič ter tam živeti in se zabavati po načinu „Ljubezenskega dvora“ z godbo, petjem, plesom, sprehodi in pripovedkami, dokler ne poneha strašna morilka. Vprašanje, kje je v resnici kraj, kamor polaga Boccaccio dejanje Decameron, je menda pravilno rešeno. Prve dni so bili v gradiču Poggio Gherardi, potem pa v gradiču Schifanoja ali Dei tre Visi, kasneje imenovanem Villa Palmieri. Tam so ostali štirinajst dni, izmed katerih je deset dni porabljenih za pripovedovanje, (deka hemeraj = deset dni, Decameron = pripovedke desetih dni) tako, da je vsak dan drugi izmed njih kralj ali kraljica, ki določa predmet za pripovedke prihodnjega dne. Tako se pripoveduje n. pr. prvi dan, kar kdo hoče, drugi dan pa le o ljudeh, ki so dosegli cilj svojih želj ali si zopet pridobili kaj izgubljenega itd. Vsak izmed njih mora pripovedovati tako, da obsega dan deset pripovedek ali novel, celi Decameron pa sto. Motiv zelene trate, posejane s cvetkami, obrobene z dišečim lipovim gozdom, v katerem

žgole tički in je hladna senca, pa motiv žuborečega vrelca in vseh drugih prirodnih lepot se vrača v Boccacciiovih spisih, tako v romanih *Filocopo*, *Ameto* in *Amorosa Visione*, Novele same pa so višek dotedanje pripovedne umetnosti in prve, ki so književne novele, pa brez nepotrebne navlake zmajev in druge take ropotije. Sicer je meščanstvo sodobne Italije že bilo odpravilo stare viteške pripovedke ter jih nadomestilo s svojimi. Na mestu zmaja, ki straži zakleto kraljičino, so pripovedovali o možu, ki je bedak in ne zapazi rožičkov, namesto o vitezih in Saracenih o trgovcih, — saj je v tisti dobi korčulski Hrvat Marco Polo dospel v daljno Kino! — in namesto o Merlinu, Aristotelu in Vergiliju, čudotvorcih srednjega veka, so pripovedovali o katoliških svetnikih. Tako se motivi Boccacciiovih pripovedek najdejo že mnogo prej ne le v italijanski, ampak tudi v španski, nemški, francoski in angleški literaturi, in še prej v narodnem pripovedovanju. Kdo ve, če tudi goriški in kranjski gradovi niso odmevali smeha nad prekanjenim Ceparellom, sudcem Chinzico in drugimi figurami te zbirke novel, saj so takrat predniki naše kulture dobivali ta importni predmet iz Italije, da se pa še danes nismo otresli docela, — na primer v umetniškem okusu, — nam je znano in treba reči, hvala bogu, da se ga nismo otresli docela!

Nikdo ne more očitati Decameronu neoriginalnosti, — dasi se je to storilo. Le dve izmed teh sto novel sta res plagiata, namreč deseta petega dne in druga sedmega dne, — obe iz Apulejevega spisa „*Asinus aureus*“ (Zlati osel). Najbolji vir je bilo pisatelju narodovo pripovedovanje od ust do ust, „*Favellare*“, zlasti ono v obrtno cvetoči gornji Italiji, tam, kjer je tudi sedaj sedež laške trgovske in industrijske moči. O tem „plagiatstvu“, ki se mu je očitalo že takrat, četudi se je neupravičenost tega očitka že takrat dokazala, mu piše Petrarca: Skrbeti treba, da je mnogo različnosti, če je še res kaj sličnosti, tako da zapaziš sličnost bolj v gubah svojega razuma, nego da jo moreš trditi in dokazati. Porabiti smeš misel, barvo, ne pa besed originala. Prva sličnost je prikrita in lastna delom pesnika, druga sličnost je posnemanje, očitno in opično.

Glavna prednost Decameronu je njegova umetniško opiljena forma: Boccaccio je znal dati svoji prozi ljubkost in harmonijo, plastičnost in izrazitost, rabil je povsod primerne izraze, brez pretiravanja, brez ponavljanja, če ni ravno potrebno za epično širino in podčrtavanje. Njegov govor, njegove fraze, dejanja, osebe, — vse je vzeto iz ljudstva, katero je tačas le tako mislilo in govorilo, trpelo,

se hudovalo, opravljalo in sovražilo, ljubilo in se družilo. Kakor slove ta novomodni izraz: Mentalnost sodobne Italije opisuje Boccaccio v teh sto pripovedkah, ki so velevažen donesek k zgodovini нравnosti v renezansi. Tu izvemo, kako je živel, ljubil, veroval, govoril, jedel, spal renezančni patricij, trgovec, obrtnik, meščan, delavec; tu vidimo tudi snovanje prebujajoče se narodne duše, čutimo mrzli dih cerkvene hierarhije in krepki razmah bližajočega se preporoda. Pravijo, da je Boccacciov spis proticerkven, protiverski. To je farizejstvo. Spis prične in konča z bogom, govori o cerkvi in njenih institucijah, o veri, o zakramentih z največjo spoštljivostjo. Poprej smo že povedali, kakega političnega mišljenja je bil in ostal pisatelj: klerikalnega. Toda to ga ni zadrževalo, da bi ne bičal z žgočo ironijo, s perečim sarkazmom, da bi ne oblił z jedkim lugom svojega zasmeha vse tedanje izrastke cerkve, izrastke, kakor jih priznavajo tudi strankarsko katoliški zgodovinarji. Klasičen dokaz je tista novela, ki opisuje, kako se je žid dal krstiti, dasi je videl razuzdano življenje rimskega papeškega dvora, češ, če se je vaša vera tako razširila in ukoreninila, dasi imate tako duhovščino in take pastirje, — potem mora biti že kaj vredna. Res pa Boccaccio v svojih novelah tem cerkvenim izrastkom ni niti najmanj prizanesel. Vsi pridejo na vrsto, nesramni pridigarški ignorant, lahkoverni pater, lahkomišeln svetništva, zakonolomni opat, razuzdani samostani, vsiljivi prošt, župnik, ki zna čarovnije, in klasična figura Decameronova, popularni župnik iz Varlunga. To mu je pač prineslo sovraštvo vseh, katere je bič zadel. In preganjanje se je pričelo. Borili sta se takrat dve svetovni naziranji, srednjeveško univerzalistično, asketično, in renezančno humanistično, individualno, polno volje do življenja. To je temeljna nota Decamerona: Volja, veselje do življenja. V taki moralni kugi se zbere deset mladih, veselih, polnokrvnih ljudi v zdravem letovišču, in tam si pripovedujejo o vsem, česar jim je polna sodobna naivna duša, o ljubezni, o avanturah, o sodobnih institucijah, — vse to v prijetni obliki. Tudi v opisovanju ljubezni moškega in ženske ni mogoče videti lascivnosti, pokvarjenosti. Ne le da so južna plemena še danes mnogo neženiranejša od severnih, je bila to splošna nota tiste dobe — le primerjajmo ono skoraj bi rekel nedolžno ali vsaj naivno čutnost s poznejšo čutnostjo, ki se pod rafinirano obliko morale pretaka po — molitvenikih osemnajstega stoletja, katoliških in hugenotskih, jezuitskih in protestantskih. Asketicizem one dobe je pa še enkrat vzplapolal v svojem najčistejšem predstavniku, Savonaroli. Ta je

potrl vso zlatnino, karte, knjige, kocke in jih zažgal na grmadi, 1496 in 1497 na trgu Sinjorije v Firenci. Pri teh autodafejih so najbrže izginili vsi izvodi največje stare izdaje Decamerona, napravljene 1482 in 1483 v tiskarni S. Giacomo di Ripoli. „Zgodovina te izdaje je, kakor da bi jo bil napisal Rabelais. Ta tiskarna je bila last nunskega samostana in nune so stavile tisto dogodbico v opatinji, o Masettu v samostanu, o Alibek v puščavi in več drugega. Asketičnemu menihu je bilo dano, da je uničil to delo pobožnih rok!“ — Pred to izdajo je bilo pa še mnogo drugih, tako 1471 v Benetkah in pred njo tri brez datuma. Najstarejšo zovemo izdajo „Deo gratias“ po končnih besedah, dodanih od tiskarja. Sledi enajst izdaj iz l. 1472—1498, to le v Italiji in v petnajstem stoletju! V šestnajstem stoletju je bilo dovršenih 64 ponatisov, v sedemnajstem 12, v osemnajstem 35, v devetnajstem in dvajsetem legion. Med starejšimi je najvažnejša izdaja Giuntijeve tiskarne v Firenci, 1527, takozvana Ventisetana. Med mnogim ponatiskovanjem se je namreč vrnilo v besedilo toliko pogreškov, stilističnih in jezikovnih popravkov po vsakokratni sodobni književni modi, da je revizija prvotnega teksta postala nujno potrebna. Sedem mladih Firenčanov je to revizijo oskrbelo v ravno navedeni izdaji.

Razen Savonarole so se znesli nad Decameronom tudi vsi, ki so bili zadeti. Index librorum prohibitorum, sprejet na tridentskem koncilu, res navaja tudi Bocatii Decades sive novellae centum, — quamdiu expurgatae non prodierint, dokler ni „očiščene izdaje“. Po prizadevanju znane Accademia della Crusca in z intervencijo vojvode Cosima de' Medici je Rim poslal v Firenco izvod Decamerona, kjer so bila navedena vsa pohujšljiva mesta. Po tem vzorcu so štirje učenjaki, deputati, predelali tekst in oskrbeli cerkveno dovoljeno izdajo 1573. Vsaka omemba nun in duhovnov je najostreje prepovedana, opatinje izpremenjene v plemiške žene, duhovni v vojake, menihi v čarodeje, novela o inkviziciji je pa morala sploh izostati, le prepopularni župnik iz Varlunga je dosegel pomiloščenje. Vse drugo pa, vse po sodbi moralistov nenravne, pohujšljive in zapeljive reči so po papeškem odloku ostale nedotaknjene in s tem dovoljene.

Decameron je izšel tudi v neštevilnih prevodih. V prvi polovici petnajstega stoletja ga je dal Francozom Laurence du Premierfait po nekem latinskem prevodu frančiškanskega fratra; tiskana je ta izdaja v Parizu 1585. Antoino de Maçon je priredil drugo, posvečeno kraljici Nasavski. Prva angleška celotna izdaja je izšla 1615—20 v

Londonu, prva španska 1496 v Sevilji, prva nemška od župnika Henrika Leubinga v Ulmu okrog 1570, ponatisnjena v sedemnajstem stoletju osemnajstkrat. Devetnajsto in dvajseto stoletje sta pa prinesla nad tisoč izdaj v vseh jezikih, — žal da tudi take izdaje, ki so brez vsake vrednosti, kakor je najpopularnejša nemška Sacher-Masochova, ki je po svoji izvršitvi zmašilo.

Že uvodoma sem omenil, da je mnogo umetnikov uporabljalo Decameronove novele kot material novega pesniškega, slikarskega ali kiparskega ustvarjanja. Tako Benvenuto da Isola, Luther, katoliška pridigarja Bromyard in Barleta, Hans Sachs, Abraham a S. Clara, Sachetti, De Coster, Lafontaine, De la Motte, Pietro Aretino, Metastasio, Auber, Shakespeare, La Calendrier, Vicillard, Casti, Nessi, (v Leoncavallovi operi Malbruk), Lope de Vega, Chancer, Langbein, Grécourt, Ilscher, Goldoni, Lessing, Hagedorn, Wieland, Goethe, Achim v. Arnim, Bürger, Halm, G. Schwab, Bauernfeld, Baumbach, Paul Heyse, Molière, Watteau, Vrchlický in še mnogo drugih.

Dante je bil prvi utemeljitelj italijanske narodne poezije, Petrarca je že sin druge generacije, ko cvete tiranstvo in umira svoboda bogatih mest; Boccaccio se skupne Italije res ne zaveda, toda je dober državljani Firence, velik učenjak in velik umetnik, kot prozaist je vzgled sodobni in poznejši književnosti, kot umetnik pa individualist in realist in kot tak važen za slovstvo in kulturo vsakega naroda. —

Da razumemo, kako je možno, da ima Decameron tako velik književno-kulturni pomen, je treba, da si vsaj nekoliko ogledamo temelje one dobe, iz katerih je izšel.

Mnogokrat citiramo vzklik, ki bi nam moral veljati za motto v razvoju osebnosti in v razvoju naroda, tolažilni vzklik Župančičev velja za nas i z ozirom na renezanco:

Mogočen plamen iz davnine šviga —
 vekove preletel je koprne,
 in plamen naš se druži z njim, se dviga,
 in plamen naš pogumno dalje gre,
 ker neprekinjena drži veriga
 iz zarje v zarjo in od dne do dne . . .
 in v nove zarje nam hlepe oči!

Renezančna doba je miselna podlaga moderne kulture. V njej so dani prvi zametki, prve klice onega veličastnega razmaha, ki je

začrtal smer nam in bodočim. Renezansa je revolucija in sicer največja revolucija, kar jih je videla moderna Evropa; ona nosi po vsej pravici to lepo ime: „Preporodna doba“, — ko se je človek zavedal samega sebe in se preporodil v bitje, ki smatra življenje in svet za nekaj lepega in veličastnega.

Res, da je nekaj jedra v prigovoru, da sledi itak doba čobi, in da bi tudi renezanse ne bilo brez preseljevanja narodov, krščanstva in antike. Tako prigovarjajo vsi univerzalisti, ki gledajo zgodovino tako, kakor ljudskošolski učenec, češ, za devetim stoletjem pride pač deseto in tako dalje, — ne vidijo pa, da se razvoj človeštva ne vrši v tej premi črti, kakor se niza leto za letom v dolgo verigo časa, marveč da so za napredek človeštva važna nekatera obdobja, druga pa da zopet vničujejo ta napredek, tako da gre razvojna črta — pravijo, da v krogu. Toda to ni res. V pesimizem Gumpłowiczevega cikloizma in Ben Akibovega „Vse je že bilo“ ne verujemo, ker je tako sociološko spoznanje duševen samomor in nasproten najintimnejšemu bistvu človeka. Ni cikloizma, ni krožne črte, v kateri se baje z železno vztrajnostjo slede akcija, reakcija, revolucija, pa zopet upadek. Moderni človek tega ne more verovati. Nasprotno: kar je obdobje izvršilo dobrega za človeštvo, to je neminljivo, in če pride druga doba, ki skuša vse to vničiti in vreči človeštvo v njegovem razvoju nazaj, ne gre tu za krožno snovanje življenja, marveč za spiralno smer razvoja, ki sicer upada, toda le zato, da se požene iznova naprej in dalj nego poprej. Zakon o ohranitvi energije sicer res potrjuje večni povratak, toda ravno povratak v zmislu spiralne črte. Na vsak pokret sledi reakcija, temu pa zopet nadaljni napredek, — energija ne gre v izgubo. To je boj dveh svetovnih načel, za načelo dobrega in načelo slabega. V zgodovini vidimo ta boj, ki je končno le enoten, monističen izraz življenja človeštva, ki pa nosi v sebi poroštvo za vedno izboljševanje naše kakovosti. Renezansa nam je tako načelo dobrega, ki je premagala srednjeveški univerzalizem ter pomogla zopet dobrim izsledkom antike do veljave v tem, da je prva zblížala človeka in svet ter izoblikovala individualizem, — neizogibni miselni predpogoj poznejših činov. Načelo slabega pa, ki je bilo v renezansi, če ne premagano, pa vsaj tako smrtno zadeto, da si odtlej ni nikdar več opomoglo, to načelo se je takrat izražalo v fevdalizmu, v sholastiki, papeštvu.

V prvi vrsti je renezansa velikanska ekonomska revolucija. Najdena je bila okrog Rtu dobre nade pasaža v Indijo. Korčulski rojak Marco Polo je odkril Kino, koncem petnajstega stoletja Kolumb

Ameriko. Svet se je mahoma razširil, kakor da je zrastel s starostjo. Prva posledica teh velikanskih odkritij, te rasti sveta na zunaj, je bil veličasten razmah meščanstva s trgovino. Trgovska mesta so postala bogata, jela so kopičiti bogastvo s trgovanjem, izposojanjem po novih trgovskih in prometnih poteh po vseh morjih, — pa tudi z orožjem. Tega razmaha trgovine in rasti mest ne opažamo le ob deželah Sredozemskega morja, tudi v Franciji, Angliji in celo v oddaljenejših in zaostalejših zemljah. V osemnajstem stoletju, ko se je renezansa na zapadu že umirila, je ta pokret dosegel celo že Rusijo, kjer je našel svojega Petra Velikega. Kaj pomeni ta razmah mest in meščanstva za zgodovinarje? Denar dobi na mah drugo vrednost, postane dražji, postane smoter. Pridobivanje se ne vrši več na stari naturalistični način magaciniranja in življenja iz roke v usta, marveč si ustvari drug delokrog. Vsi narodi morajo v ta vrtinec, vsi morajo dati, kar imajo, da dobe, kar imajo drugi. Ko brze jadrnice po morjih in se vojaki mest, knezov in škofov bore za svoje gospodarje, se prične vršiti prvokrat velikanski zgodovinski proces: rojen je moderni kapitalizem. Sočasno in od ekonomske podstave neločeno se je izvršil preobrat tudi v glavah. Polagana in nevidna sila nove inteligence, novega razuma, je preobrazila svet in udarila svoj znak drugi periodi. Iznajden je tisek, pojavljajo se nove najdbe in iznajdbe, javlja se duh upornosti in volja k prevratu. Proč s to kopreno naivnosti, vernosti in zaslepljenosti, ki zakriva oči! Proč z dogmami, z laži-dokazi sholastike, z askezo, proč s staro moralo, proč z dosedanjo vzgojo, dosedanjim šolstvom, dosedanjimi gospodarji, dosedanjo sestavo! Naj živi svoboda, neodvisnost, samostojnost, naj živi osebnost, naj živi podjetnost, volja, veselje do življenja! To je prevrat v psihologiji mase, v čustvovanju posameznika. *je plemić* Že Dante ni več spoštoval plemstva, češ, plemič je, kdor je plemenitega značaja. Ideal človeka se izpremeni. Prej je askeza zahtevala, da bodi človek revše, kateremu se naj svetijo oči v mistični grozi, ko sluti sodnji dan in večne muke, — da se jih reši, naj se posti in kaja že na tem svetu, dokler ga še nosijo oslabela kolena. Odtod toliko mistikov in samotarjev, pa tudi toliko vere v čaravnije, toliko zlotvorov iz samega psihičnega vzhičenja, — blaznost. Srednjeveški ideal ženske: delavka, dekla, brez izobrazbe, brez pravic, greh par excellence, dan svetu v pokoro. — Renezanca je revolucionirala tudi tu: Vse, kar je, je prirodno, lepo, dobro, torej je lepo tudi to, kar človek čuti, lep in dober je človeški nazor. Ideal moškega: visok, gromkega glasu, jakih mišic, zdrav, pogumen,

vesel, razumen, junaški. Ženske: okrogla, krepka, lepa, zdrava, vesela, zmožna za materinstvo, pa izobrazena, in možu — enakopravna. [Iz tega shvačanja pravic moža in žene pa rezultira tudi revolucijoniranje nrvnosti. —

Seveda je vse to veljalo le za en sloj, le za ta sloj v tistih narodih, ki so v sebi doživeli ta prepod: najbolj Italijani. Toda to ne jemlje prepodni dobi njenega pomena, — nasprotno, jej ga daje: ta doba je naznačila smer, ki je naša smer še danes.

Načelo aktivne osebnosti, to temeljno načelo renezanse, je dalo tej dobi toliko velmož, da se ne more nobena doba primerjati s to dobo, in da še danes gradimo na takrat postavljenih masivnih temeljih. Skepsa, ta mati dokaza, se prične, začne se studij antike, njenih pesnikov, filozofov, umetnikov. Novo državno pravo zavrže dosedanje temelje božje države. Tomaža Akvina „Summa theologiae“ se mora umakniti Danteju (De monarchia), Machiavelliju (Il principe), kojih predhodnik je Marsilij iz Padove. V Nemčiji vstane Luther in zruši dotedanjo gnilobo. Ulrich von Hutten, glasnik nemškega prepoda, zakliče nasprotnikom s prikrito grožnjo, svojim v bodrilo: „Es ist eine Lust zu leben“, kako veselo je življenje v taki junaški dobi! Tudi v filozofiji, v naziranju o svetu, prične ta prepod, dobimo novo filozofijo, ki je docela pomella s starimi vražami. Prepod teoretičnega duha je pravi zmisel znanstvene renezanse, v njem tiči tudi kongenialnost renezanse z duhom grštva, z duhom antike, ki je odločen za razvoj renezančne misli. Antika je v renezansi zmagala, ona je po humanističnem mišljenju dovedla človeka, da je prenehal misliti mistično in jel misliti prirodoslovno. Poznavanje prirode nam je dalo Galileia in Kopernika. Stara, v bistvu že premagana smer je najbolje označena z legendarnim „Eppur si muove“: Četudi pravite, da se ne suče, — in vendar se suče! Vem, spoznal sem, res je, v kljub grmadi. Renzansa je pripravila pot Baconu, Spinozi in oni vrsti filozofov, ki vodi do „prosvetljene dobe“ in do Rousseaua.

Razvojna smer renezančne filozofije, prirodoslovja, prava in drugih znanosti je paralelna z veličastnim razvojem umetnosti. Brunelleschi, Giotto, Lionardo da Vinci, Raffael, Michelangelo, Tizian, Dürer, Rembrandt smerijo od prepodjane antike k prirodoslovnemu, k realističnemu shvačanju človeka, — v tem kakor v znanosti je renezansa docela predhodnica moderne dobe. I danes smatramo za najvažnejše, za bistveno to, kar je prirodno, realno, — gre nam le za to, je li smo v zunanostih skrito bistvo pravilno izluščili, ali pa

tiči za njim še kaj, kar „ignoramus“. Pred vodenim, neznatnim „Ignorabimus“ se ne plašimo, — znanost gre naprej do cilja in ž njo umetnost, upodabljajoča in slovstvena; pa ne le znanost in kultura, marveč splošna mentalnost narodov. Nacionalizem, socializem, demokracija, popularna znanost, izbran okus, širjenje kulturnih dóber s knjigo in živo besedo, — vse to je kulturno delo, pričeto v renezansi. Le da imamo danes že novo obliko, ko še ni načelo individualizma docela zmagalo in imamo še n. pr. cenzuro, sanjske bukve ter vsemogočnost posebnih slojev, se je misel odpora in enakopravnosti razširila v širše kroge, v maso, proti pretiranemu individualizmu. Mi smo legitimni otroci antike, renezanse, reformacije, revolucije in bodočnosti, sovražna nam je politična in kulturna smer brahmanizma, asketizma, srednjeveškega univerzalizma, dogmatizma, reakcije.

Literatura one dobe, ki je položila temelj za oblikovanje sodobnega človeka, nam je torej i načeloma pomembna. S kulturno zgodovino, ki jo čitamo iz Decameronovih pripovedek, s sliko tedanje nravnosti, s svežostjo sloga in pripovedovanj uživamo še nekaj: Zavest, da je to slavno delo renezančne dobe eno onih del, ki spada med nesmrtna in ki si je pridobilo svoj pomen ne le s svojo vsebino, ampak tudi s svojim učinkom kritike nad sistemom, ki nam je nasproten, in naglašanje življenske volje, ki jo mora čutiti ne le vsak posameznik, ampak tudi vsak narod, če hoče živeti in napredovati. Če si ogleđamo ta kulturnozgodovinski in epohalni pesniški spis s tega stališča, znamo tudi primerno oceniti v „100 pripovedkah“ opisane dogodke in uživati te pripovedke čistega srca in jasnih misli.

Ivan Albreht:

Na Krasu.

Tam med kamenjem ukleto polje spi,
pokrnelo drevje in grmičje v mrak strmi
kot pošast, ki žejna je krvi.

In tam sredi kmet, ves v gube zvít,
v mrki grozi se življenju smeje —
roke iščejo pripravne veje.

Anton Trstenjak:

Dr. Fran Ivanóczy.

Ko je l. 1889. mladi dr. Fran Ivanóczy zažupnikoval pri starodavni romarski Marijini cerkvi na Tišini kraj Mure, preganjal je madžarski šovinizem najbesneje vsako narodno gibanje in je na Prekmurskem žalovala slovenska knjiga. Pisatelji so odložili književno delo in se tolažili z boljšimi časi v bodočnosti. Prekmursko ljudstvo je imelo svoje stare molitvenike in čitalo knjige Družbe sv. Mohorja. Jožef Klekl nam pripoveduje, da je v tistih časih „gučati ali pisati slovenski“ pomenilo toliko, kakor zatajiti in izdati domovino (ogrsko). Madžari so začeli strastno preganjati in zatirati Mohorjeve knjige in število Mohorjanov se je krčilo od leta do leta. Slovenski duhovniki se niso upali delovati za to družbo in so morali po svoji dušni vesti naznaniti, kaj mislijo o knjigah „Družbe sv. Mohorja“, ali niso protivne ogrski državi. Madžari so namreč trdili, da so te nabožne knjige ogrski državi sovražne, in so svojo trditev utemeljevali in dokazovali s tem, ker v družbenem koledarju ni bil zaznamovan in postavljen praznik sv. Štefana, kralja ogrskega, na 20. avgust, čeravno je bil zaznamovan 2. septembra. V tistih žalostnih časih bi bilo predrzno misliti na izdajo slovenske knjige ali lista, ker so bili vsi slovenski duhovniki, posebno nekateri odločnejši izmed njih, ki niso zakrivali ljubezni do svojega materinskega jezika, očrnjeni in osumljeni, kakor da bi hoteli slovensko krajino od Ogrskega odtrgati in jo bogvedi kam priklopiti. Slovenski duhovniki bi radi izdajali slovenski list, a niti cerkvena oblast jim ni dala dovoljenja, dasi bi list imel samo nabožno vsebino. Ko so se ogrski Slovenci pripravljali na romanje, jim cerkvena oblast niti tega ni dovolila, da bi slovenski duhovniki smeli spremiti romarje v Celje. Slovenski duhovnik ni smel prestopiti meje ogrske države. Cerkvena oblast je zatirala slovenski katekizem v šoli in je zahtevala madžarske pridige in madžarske pesmi po vseh slovenskih cerkvah. Državna oblast je pomadžarila vsa slovanska krajevna imena in na zemljevidu ni več sledu slovenskim imenom. Tešanovci so se prej imenovali Tessianóc, zdaj Mezovar; Vuča gomila je Zsidahegh; Pucinci so bili prej Puczinez, zdaj že Battyánd; Tišina,

prej Tissina, zdaj Csendlak; Petanci, Petáncz, Széchényikút; Tropovci — Tropócz — Murafüzes; Krajina — Véghely itd.

Proti temu stremljenju cerkve in države je vstal mladi Ivanóczy, prvobornik za slovensko besedo v cerkvi in knjigi. Sam je dobro vedel, da je v takih viharnih političnih časih težko kaj pričeti; vsako narodno gibanje je bilo nemogoče.

Dr. Fran Jvanóczy se je porodil dne 25. avgusta l. 1857. v Ivanovcih pri Sv. Benediktu. Bil je edinec, torej edina skrb in veselje svojih staršev Adama in Rozalije, ki sta imela „kučo“, par plugov zemlje in lepe gorice. Rod se je imenoval Kodela. Že očetu Adamu so ime pomadžarili. Dr. Fran Jvanóczy, dober Slovenec, ne bi bil nikdar premenil svojega imena, ako ga ne bi župnik zapisal v krstno knjigo za Ivanóczyja. Tako trdi Klekl. Drugi duhovniki so mi zatrjevali, da so mladega Kodelo prekrstili po sili za Ivanóczyja v sirotišnici v Köszegeu. Iz tega rodu je več odličnih mož. Pred 100 leti je župnikoval v Belotincih Adam Kodela, ki se je učil bogoslovja v Gjuru (Raab, Györ), kamor so hodili prekmurški Slovenci, ker je somboteljska škofija bila ustanovljena šele l. 1777. Adam je bil dekan in je umrl l. 1835. ter ima spomenik v belotinski cerkvi. Pavel, Adamov bratranec, je kaplanoval v Belotincih in je po Adamovi smrti postal tu župnik; umrl je l. 1843. Matija Ivanóczy je umrl v Štefanovcih okoli leta 1850. Mati Josipa Ivanóczyja je bila sestra znanega cankovskega župnika Jožefa Borovnjaka.

Malega Frana so učili čitati in pisati pri Sv. Benediktu (1866 do 1868) v domači župni šoli. Tu je bil takrat župnik „panslavist“ Marko Žižek, ki je v malem dečku spoznal redek talent in ga spravil v Köszege, kjer je l. 1875. dovršil četrti gimnazijski razred, potem pa v Sombotelju štiri višje razrede v treh letih (1875—1878). Užival je ustanovo, brez katere bi se ne bil mogel šolati. Veliki dobrotnik Adelfy, plemenitaš in bivši sodnik na slovenskem Ogrskem, je napravil l. 1779. posebno ustanovo za slovenske dijake. Iz te ustanove dobiva vsako leto do šest dijakov po 240 kron podpore. Štipendisti dovrše v Köszegeu nižje gimnazijske razrede, ostale pa v Sombotelju. Drugo ustanovo, in sicer za dva dijaka, je napravil župnik gjurske škofije, Števan Ficko. Darovali so še drugi dobrotniki manjše vsote, n. pr. Adam Kodela-Ivanóczy 1600 kron, in so s tem omogočili, da se revni ogrski Slovenci morejo posvečevati duhovskemu stanu. Tudi dr. Fran Ivanóczy se je posebno trudil, da je čim več Slovencev obiskovalo višje šole, da bi slovensko ljudstvo dobilo slovenske du-

hovnike, ki bi čutili s slovenskim ljudstvom. Istina je, da se je večkrat prevaril v tistih, katerim je v šole pomagal, ali vsa nehvaležnost vendar ni zatrla njegove skrbnosti za šolanje slovenskih dijakov, ker je v svoji oporoki tudi v ta namen zapustil vse svoje premično imetje. Iz izkupila te premičnine se napravi ustanova za enega slovenskega dijaka. To je najlepši spomenik; z njim je pokazal Slovincem, „kak so je ljubili, ka so vso svojo zemelsko vrednost, štero so si med Slovincami spravili, Slovincem nazajdáli.“¹

Bogoslovja se je učil na budimpeštanskem vseučilišču do l. 1882. in je bil postal doktor teologije l. 1885. Tedanji somboteljski škof (püšpek), Szabó Imre, poslal ga je v osrednje semenišče v Budimpešto. Posvetil ga je v duhovnika dne 11. julija 1882. gjurski škof Ivan Zalka v Gjuru in je služil novo mašo v svoji rojstni župniji pri Sv. Benediktu. Kaplanoval je v Soboti do avgusta 1883. Somboteljski škof Kornelij Hidasy ga je pozval v Sombotelj in tu je bil do decembra 1883. prefekt v somboteljskem semenišču, a od tega časa pa do februarja 1889. profesor bogoslovja. Leta 1889. je umrl tišinski župnik Marko Térdeši in tedaj se je izpolnila Ivanóczyju srčna želja, da je dobil župnijo na Tišini, kjer je živel in deloval do konca svojih dni.

Dne 20. marca je prišel na Tišino. Leta 1893. je postal dekan in šolski nadzornik sobotskega okraja, a l. 1907. ga je kralj imenoval za častnega kanonika. Šolsko nadzorstvo je važna služba, ker je bil vsaj del šolskega nadzorstva izroččen skrbnemu narodnjaku. V dekanijo spadajo župnije: Tišina, Sobota, Martijanci, Cankova, Sv. Helena, Sv. Jurij, Gorénja Lendava, Nedelja, Sv. Sebastijan, Sv. Benedikt.

Dr. Ivanóczy se je moški boril za pravice slovenskega jezika. Iz šol svoje dekanije je odpravil madžarski katekizem in uvel slovenskega. Učil je verouk v slovenskem jeziku, v čemer ga je posnemal tudi njegov kaplan. Neustrašeno je oznanjal „ka Sloven tüdi má naturalsko pravico na svoj jezik i ka ga ne sme zavreči nikdar i za nikoga volo ne. Ar či je ednok Bog razne jezike i národe nastavo, tak tüdi to šče, naj se vsaki narod po svojem jeziki razvija i Boga diči“. Domovinska ljubezen mu je grenila marsikatero uro življenja. Razdražil je učitelje in vse uradnike v svoji domačiji. Zasedovali so ga in obrekovali in tožili pri vseh oblastvih, posvetnih in cerkvenih, češ, da je dr. Fran Ivanóczy najhujši panslavist na Ogrskem. Sam somboteljski škof, ki mu je bil oseben prijatelj, ni

¹ Kalendar najsvetéšega srca Jezušovoga na 1914. leto, str. 96.

vedel, kaj naj bi storil. Toliko sovraštva si je nakopal učitelj verouka radi slovenskega jezika.

Ko sem potoval po Prekmurskem prvič, bil je župnik na Tišini Marko Térdeši. Ta župnik je bil edini, ki si ga nisem upal obiskati. Pripovedovali so mi, da je hud madžaron in da bi me spodil. Prej se je pisal Kolenko, ali je svoje pošteno slovensko ime pomadžaril. Šele ko je ta Kolenko l. 1889. umrl, smel sem se oglasiti na Tišini. Pot me je vodila čez Jeruzalem, mimo Vrazove in Miklošičeve domovine v Ljutomer, potem v Radence in tu z brodom preko Mure. Prihajal sem na vse zgodaj po ozki cesti in sem hitro bil na Tišini. Prvo Ivanóczyjevo vprašanje je bilo vselej, odkod sem prišel in ali me je kak „gospod“ videl. Menil je, kak gospod iz Sobote. Ko sem mu povedal, da me živa duša ni videla, je bil zadovoljen in je rekel, zdaj ostanem lahko brez skrbi pri njem. Ako sem hotel obiskati druge kraje, izbral sem si za izhodišče Dolenjo Lendavo, ali pa sem se peljal do Gradca, odtod pa po železnici do Sv. Gotarda. V tistih časih ni bilo varno potovati po slovenskih krajih Ogrske. Vlada je po svojih organih vsakega tujca zasledovala, posebno če bi kdo prišel s štajerske strani. Izobraženejši ljudje, kakor notarji in uradniki in trgovci, so me vprašali, po kaj sem prišel in so se mi smejali, ko sem jim rekel, da sem turist. Turistike tam ne poznajo. — Ivanóczy je tudi rad potoval. Tožil mi je, da boleha in da si želi na morje; morda bi mu morje pomagalo. Šel je na morje in ves okrepcan in zadovoljen se je oglasil pri meni v Ljubljani. Ali mudilo se mu je domov, kakor da bi Tišina ne mogla živeti brez njega.

Z Ivanóczyjem sem se razgovarjal o bodočnosti Slovencev na Ogrskem. Njemu je namreč znano življenje in koliko vpliva madžarski jezik na narod, ali prodira v narodno bistvo in ali smemo upati, da se slovenski narod ohrani. Svet med Muro in Rabo je takorekoč zaprt vsemu svetu. Železnica se ga dolika le malo pri Sv. Gotardu in Dolnji Lendavi. V hribovite kraje ne prihaja tujec, na prometnih cestah ni življenja, torej je meja na vzhodni strani zasigurana. Vendar hira slovenščina ob meji, kar se še danes vidi in je to posledica sorodstvenih in gospodarskih stikov z gospodarski močnejšim in varovanim sosedom. Mnogo upanja vzbuja najnovejši prepoved. Ivanóczy je bil mnenja, da madžarsščina ne bode zmagala. Sodišča so madžarska, učitelji so med seboj radi Slovenci. Učitelji, rojeni Madžari, so se naučili slovenski, ker brez slovenščine nimajo uspeha. Pred petnajstimi leti je trdil vsak „gospod“, da se mora

slovenski narod uničiti; danes je že skoro vsak človek uverjen, da slovenskega jezika ni moči zatreti.

Že dijak se je zanimal Ivanóczy za svoje rojake. Ker ni smel pisati slovenski, pa je pisal madžarski. V madžarskem tedniku „Szombathelyi-lapok“ je napisal l. 1877. mične članke, v katerih pripoveduje, kako žive Slovenci. Poročal je o njih verskih stvarih, opisoval starodavne cerkve in je v članke rad vpletal zgodovinske črte. Mnogo člankov je spisal za budimpeštanski dnevnik „Magyar-Allam“ (Madžarska država) in v znanstven list „Religio“, ki izhaja dvakrat na teden v Budimpešti. V somboteljskem tedniku: „Vasmegyei-lapok“ (Železne stolice list) opisal je svoje potovanje v Rim in Napolj (1887—1888). V madžarskem jeziku je tudi spisal učeno razpravo, namreč svojo doktorsko disertacijo: „A Szentírás és az ekiratos emléken“. ¹ V tej razpravi dokazuje, da napisi na opekah v Ninivah in Babilonu potrjujejo istinitost onih zgodb, ki jih opisuje sveto pismo pred Mozesovo dobo. Ivanóczy je bil učen, toda skromen mož. S svojimi bogatimi zmožnostmi bi lahko dosegel visoke časti, posebno ker ga je somboteljski škof čislal in ga hotel imeti pri sebi in ker mu je tudi sobotski grof Géza Szapáry bil naklonjen; toda ni se hotel velikašem klanjati. Videl je, kolike krivice se gode siromašnemu ljudstvu, kako ga povsod preganjajo in tlačijo, in le to ga je gnalo z neodoljivo silo v domače kraje.

Kot šolski nadzornik je skrbel Ivanóczy za šolske knjige, sploh za svojo „dečico“. Pri Zemljiču v Radgoni je dal tiskati l. 1892. knjižico: „Pobožnost srca Jezušovega“. Za šolsko rabo je sestavil dve knjižici: „Mála biblia z kejpami (podobami) ali zgodba zvelicsanja za malo decsiczo“, za I.—V. razréd. Oboje je prevod. Preskrbel je tudi novo izdajo „Molitvene knjige“.

Najvažnejše, kar je zasnoval Ivanóczy, je „Društvo najsvetejšega srca Jezusovega“. To knjižno podjetje je bratovščina, kakor je naša Družba sv. Mohorja, in prvi sad njegov je „Kalendar“, kateri je l. 1903. prvič zagledal beli dan, ki je letos izšel že enajstič.

Istodobno je začel izhajati pobožen mesečnik: „Nevtepeno poprijéta Devica Marija, zmožna gospa vogrška“ v Sombotelju, in ravnokar je uredništvo tega lista dalo tiskati v Sombotelju drobno, 32 strani obsegajočo knjižico: „Narodne pesmi vogrskih Slovincov“. I. snopič, nabrane v Dokležovju in Bratoncih. In kak in kolik literaren preobrat! Koledar, list in te pesmi so tiskane v

¹ Sveto pismo in klinske listine. Szombothely 1885. 80. 111 str.

slovenskem pravopisu! To je mnogo za ogrske razmere. Doslej je veljal slovenski pravopis za veleizdajstvo in zato so duhovniki iz strahu pred Madžari rabili madžarski pravopis. In še nekaj je, česar ne smemo prezreti. Ti naši bratje se ne zovejo več Slovéenje (Sloven, plural Slovenje), ampak Slovenci, kakor se imenujejo njih sosedje preko Mure.

Vse to je velik preobrat, ki kaže, da se je moralo nekaj zgoditi v višjih krogih, ki odločujejo o usodi slovenskega ljudstva. Da so smeli duhovniki slovenski pisati in da jih radi slovenščine niso preganjali, to je bila posledica nekoliko političnih, nekoliko pa prijateljskih razmer. Znano je, da se na Ogrskem ne sme nič tiskati, ako ni dovoljenja cerkvene in državne oblasti. Višji pastir v Soboti je izjavil, da prevzame jamstvo za domovinsko ljubezen vseh slovenskih duhovnikov.

Dr. Fran Ivanóczy se je že v somboteljski bogoslovnici seznanil z Viljemom, ki je postal l. 1901. somboteljski škof. Skupaj sta študirala in postala dobra prijatelja. Viljem je bil pravicoljuben mož, ljubil je vse narode in je tudi bil naklonjen našim Slovincem. Ta škof je sam želel, naj se vsak narod razvija po svoje, in da nima nobena posvetna oblast pravice jemati komu jezika in narodnosti. Vsekakor je škof tudi mislil na ljudsko stranko, da ji poveča moč pri volitvah. Vse uradništvo je liberalno, in to liberalno uradništvo je sovražilo duhovnike, posebno slovenske, zato je škof svoje duhovnike vzel v zaščito. Na priprošnjo svojega nekdanjega tovariša in prijatelja iz šolske dobe, kateri ga je o razmerah dobro poučil, izdal je škof dr. István Vilmos dne 2. julija 1903. okrožnico v madžarskem jeziku in jo poslal vsem slovenskim duhovnikom svoje škofije. V tej znameniti okrožnici razvija škof svoje nazore malone dobesedno tako-le: „Slovenci naj ohranijo svoj stari jezik; branijo naj ga in goje. Popisuje naj se vse, kar je na slovenski krajini zgodovinskega, n. pr. stare cerkve, narodne navade, noša, cerkvene in šolske stvari. Izključuje se politika in divji nacijonalizem. V ta namen se je osnovala po vzgledu Družbe sv. Mohorja slična bratovščina po imenu „Društvo najsvetejšega srca Jezusovega“. To društvo bode izdajalo vsako leto za 1 krono poleg koledarja še dvoje knjig zabavne in poučne vsebine.“

Tako je sam škof položil temelj kulturni bratovščini z narodno tendenco. Koledar je izdal ob svojih troških in je povabil z omenjeno okrožnico vse slovenske duhovnike, da širijo koledar med narodom in da nabirajo društvu članov. Vso nadaljno organizacijo je

poveril Ivanóczyju. V Slovincih je zavladała velika radost, Madžare pa je prešinilo sovraštvo in jeza. Vsi madžarski listi so napadali škofa in mu očitali, da podira in razdira, kar so s trdom zgradili madžarski državniki. Obrekovali so ga, da bi ga odvrnili od plemenitega podjetja. A nič ni pomagalo: somboteljski škof je ostal mož beseda.

Ob močnem pokroviteljstvu somboteljskega škofa so smeli slovenski duhovniki prosto dihati; smeli so spet „slovenski gučati in pisati“. Koledar je doživel desetletnico, Ivanóczy je ni doživel, vendar je videl sad svojega truda in dela. Prva leta se pisatelji niso upali podpisavati, danes se že upajo. Uveli so stalno slovenski pravopis v svoje knjige in se imenujejo Slovence. Za vse to so dali koncesijo: Devico Marijo so pripoznali za „zmožno gospo vogrsko“.

Vse to je zasluga mirnega, previdnega in tihega delavca Ivanóczyja. Dosti je storil v težkih časih. Bil je šibkega zdravja in je po napornem delu omagal in padel v najlepši moški dobi. Izdihnil je svojo blago dušo dne 29. avgusta 1903. Žalujoči župljani so ga prenesli v rojstni kraj in ga položili k večnemu počitku na pokopališču pri benediški cerkvi, kamor je on sam leto dni poprej spremil svojo mater. Po vsem Prekmurskem je žalovalo ljudstvo: „Žao nam je li, ka so té dober pop té goreči vučiteo pravice, té veliki lübiteo slovenskoga lüdstva tak rano mogli oditi od nás“.

Dr. P. Grošelj:

O bistvu življenja.¹

V razpravi z zgornjim naslovom nas vodi pisatelj na polje, na katerem še kipi in šele počasi dozoreva znanstveno spoznanje in kjer se dotikajo zadnje meje mnogih, po metodi bistveno različnih znanstev. V uvodu obrazloži avtor temeljne znake živih bitij in preide na to k vprašanju, v koliko veljajo zakoni, ki jim sledita energija in snov v mrtvi prirodi, tudi za živa bitja. S tem korakom pa je moral stopiti pisatelj na kritično-polemična tla. Kajti ravno pri motrenju organizmov s fizikalno-kemiškega stališča uvidimo,

¹ Dr. Boris Zarnik, O bistvu življenja. Izdala „Socialna matica“, Gorica 1913. S 6 podobami, 96 str. Broš. 1:80 K.

da kljub vsej sorodnosti v snovni zgradbi mrtvih in živih teles, kljub vsej veljavnosti energetičskih zakonov za živa bitja, kljub vsem bolj ali manj posrečenim analogijam za gotove primitivne funkcije organizmov — rezultira pri celi analizi še vedno bistven ostanek, ki ga za enkrat še ne moremo razrešiti in ki tvori ravno „bistvo življenja“. Ta nerešeni ostanek pa vsebuje prav oni preporni tema, ki ga materialisti in dualisti, solipsisti in neovitalisti rešujejo vsak po svoje; in koncem vseh koncev se pojavlja vedno isto vprašanje: „Kakšno je razmerje med telesnimi in duševnimi pojavi?“

Skozi ta labirint raznih mnenj vodi pisatelj čitatelja in pride do zaključka popolne enotnosti mrtve in žive prirode.

V opombah, ki tvorijo polovico cele brošure, razlaga pisatelj razne nauke fizike, kemije, fiziologije, psihologije in tudi metafizike, ki se jih je pri svojem postopanju moral dotakniti in ki nam obenem pričajo, da se gibljemo na mejnem polju znanstvenega spoznanja.

V celoti pa se mi dozdeva, da pisatelj gorišča svojih razmotrivanj ni postavil v pravo distanco napram raznim danes razširjenim nazorom. V prvi vrsti poudarja pisatelj preveč fizikalno-kemiške analogije življenskih pojavov. Čitatelj pride do prepričanja, kakor da se nam je že v resnici posrečilo s poznanimi — to bodi poudarjeno! — fizikalno-kemiškimi činitelji kopirati razne življenske pojave. In tu ni dovolj, ako pisatelj poudarja, da sicer pri življenskih pojavih raznih praživali ne „delujejo . . . iste sile kakor v kapljicah olja in kloroforma“ in obenem trdi, da nas te kopije opravičujejo do sklepa, da pri gori omenjenih življenskih pojavih nimamo vzroka sklepati še na kak drug neenergetičen moment; saj je ravno življensko bistvo teh pojavov, ki bi ga bili morali energetičsko razložiti, pri teh poizkusih ostalo nerešeno. Povdariti bi bilo treba, da original in kopija nista samo dve razni varijanti istih činiteljev, temveč da sta — vsaj za enkrat še — bistveno različna!

Zdi se mi, da vse te analogije za spoznanje bistva življenskih pojavov nimajo mnogo več pomena kakor ga je imel za časa La-Mettrie-jevega materijalizma D r o z-ov svirajoči človek za spoznanje fiziologije človeka; dasi mi je znano, kako veliko važnost pripisuje mnogo znanstvenikov špeciialno duhovitim R h u m b l e rjevimi poizkusom.

V dokaz temu samo en primer iz pričujoče brošure.

Iztegovanje in zopetno krčenje malih, topih izrastkov (pseudopodijev), ki jih opazujemo na živali menjačici, je kopiral Büt-

schli v zmesi olja in pepelike; in „pretakanje snovi v kapljici spenjenega olja je v vseh točkah popolnoma enako kakor pri menjačici“. Toda treba je le navadnega eksperimenta, da se prepričamo o „bistveni“ različnosti obeh tokov. Treba je amebo samo s slabim elektriškim udarcem podražiti in že skoro trenutkoma skrči svoje izrastke in ostane tako dolgo skrčena v podolgasto kepico, dokler si ne odpočije — sit venia verbo — od neprijetnega dražljaja, kakor je to že l. 1879. dokazal Engelmann.¹ In v tem leži ravno ona bistvena razlika, da ista menjačica, pod istimi fizikalno-kemiškimi pogoji obdajajočega medija enkrat izteza psevdopije, drugič pa ne, tega pa do danes še ni kopirala nikaka spenjena snov. —

Nekateri bijologi, kakor n. pr. Loeb,² so hoteli tudi ta pojav, ki ga povzroči elektriški dražljaj, razložiti s fizikalno-kemiškimi primeri, toda brez uspeha. Sicer pa nam ogromna literatura o teoriji ameboidnega gibanja priča, da je ta na videz tako enostaven življenjski pojav, izredno zamotan. In celo Prowazek,³ ki stoji na stališču Quincke-Bütschli-Rhumbler-jeve teorije površinske napetosti, priznava, „da se ne smemo nadejati, da bi mogli vsa ameboidna gibanja razložiti iz posameznih maloštevilnih principov.“

Že pojav nitastih psevpodijev, t. zv. filipodijev, pri nekaterih amebah, dalje pomanjkanje povratnega toka na površini psevdopodijev pri celi skupini ameb, ki ga pač nujno zahteva gori imenovana teorija, nam dokazuje njeno nevzdržljivost.

Oskar Hertwig⁴ pa kratkomalo zavrača vsako sorodnost med gibanjem ameb in njenih umetnih posnetkov.

Spontanost gibanja, ki obstoji v tem, da je jakost in smer gibanja odvisna od celokupnega fiziološkega stanja naše živalice, to je torej ono bistvo, ki loči gibanje žive amebe od še tako umetno ponarejene imitacije; da so slednjič komplicirane fizikalno-kemiške izpremembe oni činitelji, ki omogočujejo amebi gibanje, je pač jasno.

¹ Engelmann, Beiträge zur Physiologie des Protoplasmas, Pflügers Arch. 2. Bd. 1869.

² Loeb in Budgett, Zur Theorie des Galvanotropismus. Pflügers Arch. 65. Bd. 1897.

³ Prowazek, Einführung in die Physiologie der Einzelligen. 1910. p. 77.
Prim. tudi Gurwiŝch: Vorlesungen über allgemeine Histologie. 1913. p. 250—265.

⁴ Oskar Hertwig, Allgemeine Biologie. Dritte Auflage. 1909.

Pretirano mehaniziranje življenskih pojavov pa nas ni samo premotilo v tem, da hočemo te pojave vse preenostavno raztolmačiti, temveč privedlo nas je tudi do tega, da pojavom mrtve prirode podlagamo prekomplicirano vsebino. Tako čitamo danes po znanstvenih knjigah o „dražljivosti“ mrtve snovi (eksplozija), o njeni „utrudljivosti“ (fluoresciranje stekla pod vplivom katodnih žarkov), da, Ostwald govori celo o „pojavu mrzlice“ pri kemiškem raztopu kovin v solitni kislini.

Z zgoraj omenjenimi primitivnimi pojavi najnižjih organizmov se peča pisatelj, ko analizira pojem „smotrenosti“ v prirodi. Odstavki o smotrenosti so pisani interesantno in razumljivo, dasi se mi dozdeva, da avtor v celoti ni ostal teleologom popolnoma pravičen. Že v svoji definiciji pojma smotrenosti, ki ne odgovarja nazorom modernih teleologov, se je oddaljil od onega torišča, na katerem bi bila možna uspešna kritika moderne teleologije.¹

Glede „smotrenega“ notranjega ustroja kosti, ki ga opisuje pisatelj, bi omenil, da si njegovega postanka ne moremo razlagati na tako enostaven način, dasi je mehaniško stališče v tem vprašanju gotovo upravičeno.²

Ker pa je ta, brez prirodnega izbora nastala, „smotrena“ lastnost našega okostja vsaj v temeljnih osnutkih postala dedna, bi bil pisatelj pri tej priliki lahko posvetil par stavkov tudi t. zv. aktivnemu prilagojenju organizmov, ko že na eni strani poudarja veliki pomen selekcijskega principa za postanek „smotrenih“ lastnosti.

Pri čitanju odstavka o Atwaterovih poiskusih, ki jih navaja pisatelj, sem imel občutek, da mora priti čitatelj do napačnih konkluzij; namreč do konkluzije, da se vrše ravno najbolj komplicirani in najintenzivnejši duševni pojavi brez paralelno tekoče intenzivnejše porabe energij v organizmu, češ, da se je „le pri mišičnem delu izkazala večja poraba energij.“ To utemeljevanje se nahaja v direktnem protislovju z nazorom psihofiziškega paralelizma, ki ga pisatelj malo nižje imenuje polnoveljavno „prirodoslovno maksimo“.

Atwaterovi poiskusi ne dokazujejo nič manj in nič več kakor to, da se v našem živčevju pri fizijoloških pojavih, ki teko

¹ Pauly, Die Anwendung des Zweckbegriffs auf die organischen Körper. Zeitschrift f. d. Ausbau d. Entwicklungslehre. I. J. 1907. Greier; Zum biologischen Begriff d. „Zweckmäßigkeit“ ibid.

² Kassowitz, Knochenwachstum und Teleologie. Zeitschrift f. d. Ausbau d. Entwicklungslehre. II. J. 1908.

vzporedno z intenzivnim duševnim delom, porablja tako majhna množina živčne snovi, da je njena masa manjša od opazovalnih napak. In to dejstvo nas tudi niti najmanj ne more presenetiti, kajti kdo bi mogel delo, ki se vrši v najfinejših mikroskopiških nevrofibrilah primerjati z delom mišic, ki morajo pri svojem delu premagovati težke mehaniške upore?

Da, celo več; iz samoopazovanja nam je znano, da se nahaja pri duševnem delu porabljena energija v pravem kvantitativnem razmerju z intenzivnostjo duševnega dela. Duševna utrujenost po napornem psihičnem delu namreč izpričuje, da so v živčevju vsled porabe živčne snovi nastali utrujenostni toksini; in kakor čitam, morajo biti ti toksini dokaj sorodni z onimi, ki nastajajo pri utrujenju mišic. Kajti z uporabo protistrupa proti slednjim, s takozvanim kenotoksinom, se je pri duševno utrujenih učencih doseglo vidno vseobče osveženje.¹

Kakor hitro pa priznamo možnost fizijoloških izprememb, ki se vsled svoje finosti odtegujejo merilnim aparatom, izgine vsa dokazilna moč Atwaterovih poizkusov proti posebni duševni energiji, katere sicer nikakor ne mislim zagovarjati.

Nekatere malenkosti so mi v brošuri neumljive, tako n. pr.: Snov goriva „se razkrajja v sestavine plamena, oglje in vodo“; „pri toploti je temperatura intenzivnost in specifična (!) toplota ekstenzivnost“; strukturna formula metilovega etra na strani 58. mora biti pač le tiskovna pomota.

Jezikovni strani bi bili gospodje izdajatelji posvetili lahko nekoliko več pozornosti, če že druge ne, vsaj pri terminologiji. V tem oziru ne zadene g. pisatelja, ki živi v tujini in ki gotovo ne utegne čitati naših šolskih knjig, pač nikaka krivda. Želim samo, da bi privedla brošura, v kateri je pisatelj spretno zbral tako heterogeno, in tudi za znanstvenika še zamotano snov, mnogo čitateljev do nadaljne poglobitve v te tako težavne probleme.

¹ Dr. Hermann Dekker, Der Mensch biologisch dargestellt. Bibliothek d. Naturkunde Bd. 6.7. 1913.

Pastúškin:

Indiferentist Abdul.

Za mestnim gradom je stala velika rumena hiša z dolgimi, vlažnimi hodniki. Ljudje, ki so tavalali po njih, me niso čisto nič zanimali, dokler sem taval sam med njimi in sanjal o velikem svetu tam zunaj. O, tam živijo čisto drugačni ljudje, njih življenje je burno in bogato in dnevi jim ne drsijo z leno, moreče enoličnostjo večnosti v naročje. Šele ko sem se ozrl od zunaj v te dolge, vlažne hodnike, sem videl, da sem jim delal krivico. Tudi po njih so tavalali zadosti zanimivi ljudje, na primer ta indiferentist Abdul.

Prva leta je kot „svetnik“ prvačil v pridnosti in pobožnosti. Pastir je rad priporočal svoji čredi tedensko spoved. Ovčice so mirno poslušale in si mislile svojo: „Samo, da se mu prikupim, ne bom tekal vsak teden k spovednici.“ Edini svetnik se je priporočilo zmerom odzval. Ko je v soboto zvečer zacingljaval hišni zvonec in se je v atriju začulo drsanje sandalov in rožljanje velikega redovniškega molka spovednikovega, je svetnik mahoma zaprl knjigo, če se je učil, spustil kroglo na tla, če je igral na dvorišču, skočil od mize, če je sedel pri šahu, in izginil v kapelo.

„Podrepanik svetohlinski,“ je rohnal za njim tovariš Jež, „kam te izkušnjavec nese? Zdaj, ko ima izgubiti in jaz dobiti, se gre skrivati v spovednico — lump.“

Dvorana je zagnala smeh, da je prefektov ponovni „silentium“ vtonil v njem. Ko se je „lump“ vrnil iz kapele, ga je obsul Jež z novimi priimki. Svetnik se je sladkobno nasmehnil, kakor bi bilo čisto naravno in skoro potrebno, da se ga zasmehuje.

„Kaj se režiš?“ se je razhudil Jež. „Tvoja pobožnost je sama dobičkarija, hujša od najbolj črnega oderuštva. Jutri zbrbraš po obhajilu toliko in toliko strani in dobiš popoln odpustek. Če te zadene strela z jasnega za tvoje svetohlinstvo, greš gorak v nebesa. Celó te moje besede izkoriščaš. Ko te oštevam, si z vdanim smehljanjem nabiraš zaslug za večnost. Bi mi bil lahko hvaležen, da te tako uspešno porivam proti boljšim sedežem v nebesih.“

„Če nisi premaknil figur, lahko nadaljujeva partijo,“ je menil svetnik dobrovoljno. Jež jih res ni premaknil, ker je poznal svetnikovo navado. Tudi drugače je bil svetnik precej družaben. Polagoma se je cela hiša privadila njegovi svetosti. Celó Jež je ublažil svojo sodbo:

„Svetohlinstvo ti je prešlo v meso in kri, da se ga ne zavedaš več. Kdor se ne zaveda svoje lumparije, ni pristen lump.“

Med žoganjem je nekega večera vratar poklical svetnika, da je prišel oče. Moral je k materinemu pogrebu. Nekaj nad mesec dni ga ni bilo nazaj. Doma je menda nevarno obolel; par tednov je ležal v bolnišnici.

Po vrnitvi ga je minila vsa živahnost. Smejal se je malokaj, šalil skoro nič, igral redkokdaj. Rad je bolj sameval in se tudi v prostih urah zatapljal v knjige. Ali kar je bilo najbolj čudno: ko je naslednjo soboto kakor običajno zacingljal zvonec in zarožljajal v atriju veliki redovniški molek, je hitel svetnik mirno obdelovat svojo rusko slovnico, kakor bi se njega nič ne tikalo.

„Škandal,“ se je zgražal Jež. „Aha — se možati, postaja značaj. Da se mu obzorje razširi, mora poškiliti včasih tudi hudiču v malho. Obenem ima priliko „staremu“ nasprotovati in si tako utrjevati voljo. — Živio fant! Tako si naš!“ je skočil k njemu in ga udaril po ramenu.

Svetnik se je hladno nasmehnil.

Po kosilu in večerji je pastir naganjal svojo čredo v kapelo k parminutnemu tihemu počaščenju Najsvetejšega. Ovčice so navadno ubogale; ker v zadnji vrsti je sedel pastir in štel praznine po klopeh. Zamude pri adoraciji so dobile zmerom velik pomen o božičnih in velikonočnih počitnicah, ali če se je ovčica med letom kdaj približala pastirju, naj jo v katerikoli resnični ali izmišljeni zadevi pusti za pol dneva ali nekaj ur samo iz hleva. „Vi zane-marjate adoracijo,“ je zabliskalo tedaj in ovčica ni vedela, kako in kam bi. Samo priznani garjavci à la Jež so se drznili izostati po enkrat ali dvakrat na teden, pred Božičem in Veliko nočjo pa so prihajali redno tudi oni.

Zdaj je začel izostajati polagoma tudi svetnik, najprej izredka, nato zmerom bolj pogosto.

„Svetnik se punta,“ se je krohotal Jež. „V glorijski mu je vroče, bi jo rad zalučil za plot.“

Malo po malo je svetnik adoracijo popolnoma opustil. Dolžnosti, ki so stale v predpisih, je izvrševal vse do pičice natančno in ostal vzgleden kakor prej. V šoli, prej odličnjak, je bil zdaj prvi med prvimi.

Pastir je imel navado, ko se je nabralo zadosti prestopkov in nemarnosti, v obednici pred zbrano čredo prositi, opominjati, se pritoževati, rotiti in zahtevati. „Cicero pro domo,“ je kihal Jež. Pa-

stir je imel to čednost, da se je v njegovih ustih vsaka muha rada spremenila v slona. Če je kanilo komu pri umivalniku par kapljic na tla, se mu je pri takih obračunih očitala neznačajnost in črna nehvaležnost. Tako so ovčice kmalu dognale, da pastir le bolj nečimerno razgrinja svoj govorniški dar. Uspehi so bili neznatni. Samo, če so se praznine pri adoraciji preveč razpasle, je zaplamtela iz pastirjevih ust živa navdušenost za sveto stvar, naravna zgovornost ni bila več sama sebi namen in je navadno zalegla. Po enem takem prizoru je dražil Jež svetnika:

„To meri nate, zakrknjenec! Danes moraš enkrat v kapelo, da se potolaži. Njegovi najlepši upi plavajo po vodi, ko se ti tako ostentativno odvrtaš od molitve. Pojdi, greva enkrat skupaj!“

Toda svetnik se je otesel vsiljivega Ježa in je ostal zunaj. Čez nekaj dni je grmelo v obednici jasneje:

„Na svojo žalost opažam, da se nekateri nalašč ustavljajo mojim opominom.“

„Nekateri,“ je povlekel Jež svetnika za rokav.

Govornik je prekobalil srečno par govorniških figur ter planil nato v plamen svetega vshičenja:

„In kar je najbolj žalostno: ta klavrna opozicija šteje skoro izključno ne štipendistov in ne tistih, ki plačujejo, kakor bi morebiti kdo pričakoval — ne, ti junaki so sami vbogajmenovci, ki jim je hiša iz gole krščanske usmiljenosti odprla svoja vrata, da jim ni treba prezebat in stradati po temnih, vlažnih brlogih. In tako revišče, ki bi še krave paslo, da se njegovi predstojniki niso zavzeli zanj, ne pozna niti mrvice hvaležnosti, preži na vsako priliko, da bi pokazalo, kako mu je najskromnejša želja njegovih predstojnikov deveta briga. Če se že zdi samemu sebi tako popoln, da lahko izhaja brez molitve, naj bi saj iz hvaležnosti poklečal tistih par minut pred Najsvetejšim, naj bi molil za druge, za svoje predstojnike, zame, ki nisem tako popoln in čutim, kako me včasih teža mojega bremena pritiska k tlom. Toda ne, nalašč ne — sprehaja se raje s kar mogoče glasnimi koraki blizu kapele, da moti druge in dokaže, do kolike neodvisnosti se je že povspel. Namesto da bi se porazgovoril s svojim Odrešenikom, sloni ob zidu in buli v strop kakor kak turški Abd-ul-Kader.“

To ni bilo več splošno, to je veljalo njemu, edino njemu, svetniku. Vse oči so se uprle vanj, ki je gledal govornika mrzlo in ravnodušno, kakor bi se njega čisto nič ne tikalo. Jež ga je povlekel zopet za rokav in dušil smeh s pestjo:

„Turški Abd-ul-Kader.“

Ploha se je vsula zaman. Svetnik je tudi tisti dan in vse prihodnje dni bulil v strop. Edino, kar je pastir dosegel, je bilo, da se je svetnika prijelo ime Abdul. Med obema se je začelo tiho ruvanje. Preočitno ga pastir ni mogel zgrabiti, ker se je Abdul zvesto držal predpisov. Ali parkrat sta vendar trčila čelo ob čelo.

Abdul se je nekoč pritožil knjižničarju, da mu je zmanjkalo v kapeli sveto pismo, ki ga je imel iz domače knjižnice in bral pri tihih mašah.

„Povejte vodji, da odkrije tatu in ukrene, kar treba.“

Vodja je šetal v atriju. Abdul je stopil predenj in poročal po nasvetu.

„Tatu ne bo treba iskati,“ ga je potolažil vodja. „Sveto pismo sem ukradel jaz. Čakal sem že nekaj dni, da se oglasite. Pridite drevi k meni.“

„Pridiga, pridiga!“ se je režal Jež, ko nam je Abdul razkril to nenavadno tatvino.

Zvečer smo se četvorica ožjih znancev pritipali za Abdulom k ravnateljstevnim durim in vlekli na ušesa, da so nam skoro bobenčki popokali v njih. Užitek, ki smo si ga obetali, je bil popoln.

„Svetega pisma ne dobite nazaj,“ je izjavil ravnatelj. „Dokod ste prebrali?“

„Prve tri knjige,“ je odvrnil Abdul.

„Vem, ker so le prve tri mestoma debelo podčrtane. Podčrtavali ste seveda vi? In zakaj ste vzeli ravno laški prevod?“

„Imel sem prej našega, pa je preneroden in nepopoln.“

„Pogrešali ste seveda tistih zabavnih zgodbic, ki ste jih tako debelo podčrtali.“

„Podčrtaval sem samo neznane besede, da jih pozneje poiščem.“

„A kako, da vam je bilo na primer v Lotovi povesti, ki vendar ni izmed najkrajših, vse znano, samo, kjer Lot greši s svojima hčerama, so vam bile naenkrat vse besede neznane? Celih pet vrst ste dvakrat podčrtali in postavili tri velikanske klica na rob. Kaj pomeni to?“

„Nič.“

„In takih slučajev vam lahko naštejemo celo kopo. Ne, ne, mladi prijatelj: z vami se nekaj godi.“

„Zdaj ga pana,“ je šepnil Jež.

„Stvar ni začela včeraj ali danes,“ je nadaljeval ravnatelj mirno in očetovsko. „Dolgo je temu, kar ste se začeli zelo neprijetno

spreminjati. Nadejam se, da nisem predolgo molčal. Gotovo ste spočetka tudi sami opazili, kako težko mi je bilo, da se mi polagoma izneverjate ravno vi, kako sem se trudil, da ne bi vas prehudodel, če sem že moral govoriti.“

„O, zadeli ste zmerom izborna,“ ga je prekinil Abdul. „Da bi se bili ravno trudili odkrhniti ost svojim pšicam, mi ni bilo dano opaziti.“

„Pšice, prijatelj, so, pravite, zadele izborna — uspehov pa nisem videl nikoli.“

„Tudi uspehe ste imeli. Menda vam ni znano, da ste me na večne čase prekrstili v Abdula.“

„Nisem vas poklical k sebi, da bi zbijal šale. Kakor sem rekel: Vi niste več, kar ste bili nekoč, čast in ponos te hiše, vzgled in zvezda vodnica tovarišem; zanimalo bi me izvedeti, zakaj ne.“

„Tudi mene bi to zanimalo, ker vest mi ničesar ne očita.“

„Vest!“ je zamahnil vodja. „Vest je tukaj fraza. Če še niste zašli predaleč, ne dvomim, da vam tudi vest mnogokaj očita; če pa govorite resnico, potem sem predolgo molčal.“

„Meni se zdi, da niste še zadosti dolgo molčali. Kaj naj mi, recimo, vest očita?“

„Isto, kar sem vam očital jaz, ko so vas moje pšice tako izborna zadele.“

„Največ ste jih izstrelili zaradi adoracije.“

„Zdi se, da imate vi o tej reči posebne nazore.“

„Če so res tako posebni —; gotovo je, da se vi na to svojo iznajdbo preveč kapricirate.“

„Kako mu strže korenček,“ se je čudil Jež. „Jaz ne bi zmozel tolike predrznosti; je mož, je mož!“

„Tako?“ je planil vodja. „To je vam moja iznajdba in moja kaprica? Vi seveda imate druge iznajdbe in druge kaprice — podčrtavanje svetega pisma na primer.“

„Še nedavno ste nam sami toplo priporočali, naj pri maši kaj pobožnega beremo. Imenovali ste v prvi vrsti sveto pismo. Zdaj, ko sem vam skušal vsaj enkrat ugoditi, me oštevate.“

„Vsaj enkrat! — ko mi že ne marate z adoracijo, kaj ne? Če sem imenoval sveto pismo, sem mislil gotovo le novi zakon. Starega veste, da ne sme brati kdorsibodi, tisti, ki ga podčrtavajo na takih mestih kakor vi, še celo ne.“

„Tista mesta so se mi zdela zanimiva, ker jih nisem prej nikoli srečal. Sicer pa ne vem, zakaj se toliko usajate: knjiga stoji vendar v knjižničnem seznamu.“

„Zdaj ne stoji več. Vi pa ste tudi taki, da skušate zmerom tisto izbrati, kar se je v davnini kdaj po neprevidnosti vtihotapilo v seznam. In laški prevod ste vzeli pač zato, da se obenem lahko urite v laščini in pobožnosti. Lepa kombinacija!“

„Če človek lahko dve muhi obenem zadene, zakaj bi jih ne?“

„In če lahko tri, štiri obenem zadene, zakaj bi jih ne? Prvič ste napravili meni veselje, ker ste nekaj „pobožnega“ brali, drugič ste se lahko naslajali ob zabavnih zgodbicah, tretjič ste se urili v laščini in četrtič ste skrbeli za blagor svoje duše. Neznanih besed pa niste iskali pozneje zunaj, laški slovar ste jemali s seboj v kapelo, ga odprli zraven svetega pisma in listali neženirano po njem. Seveda užitek gre rakom žvižgat, če trčite sredi najbolj pikantne situacije ob neznan izraz in ga ne morete takoj poiskati. Z oltarja se vidi marsikaj.“

„Moj Bog,“ je vzdihnil Jež, „tega skrbe, ker je bral sveto pismo. Če bi vedel, kaj vlačimo mi v kapelo: Slovenski narod, Jack der Aufschlitzer, Ljubljanski zvon, Renan — vse, česar ne moremo brati zunaj pod nadzorstvom. Vsako jutro maša — izborna naprava; človek lahko vsaj pol ure mirno in s pridom bere. V stranišču začnejo kmalu skeleti oči; če je oblačno, moraš užgati svečo, v smradu se še ta skuja.“

„Nazadnje se izkaže, da ste čisto nedolžni,“ je dejal vodja pikro. „A ne mislite, da bijem samega sebe po zobeh. Tudi zdaj vam priporočam sveto pismo, predvsem novi zakon, starega v prireditvi, kakor jih najdete v knjižnici. Z novim vam lahko jaz postrežem — krasna, popolna izdaja od lani. Izberite si kakega evangelista, dejanja apostolov, kar hočete.“

„Če že smem izbirati — dajte mi Apokalipso,“ je prosil Abdul.

Vodja je nekoliko pomolčal, nato je zinil:

„Kako ste čudni! Saj pravim, zmerom izberete tisto, kar je najmanj za vas.“

„Pravkar ste mi ponujali ves novi zakon.“

„Apokalipsa je za vas pretežka, ne boste je razumeli. Ali pa je boste razumeli, kakor boste sami hoteli.“

„Zakaj pa so te reči tako pisane, da razume vsakdo, kakor sam hoče? Vi jo razumete vendar tudi, kakor sami hočete, in cerkveni razlagatelji tudi, kakor sami hočejo.“

„Vidim, da sem res predolgo molčal. Pridite zopet v pondeljek. Evangelje pa bi vam res priporočal.“

„Hvala. Drugikrat.“

Jež je hitel stiskati Abdulu roko :

„Sakramiš, kako si ga klestil! Dobro si mu jih solil.“

Abdul se je malo menil za Ježevo priznanje. Z ravnateljem sta skoro vsak teden o vsem mogočem debatirala. Izpreobrnitve ni bilo. Polagoma je postajal Abdul opreznejši in previdnejši. Vodja se je trudil, kako bi izvlekel iz njega razne pomisleke, da mu jih ovrže. Toda Abdulu se je videlo, da pozna že vnaprej odgovore, ki ga ne bodo zadovoljili. Ugovarjati se je naveličal, in če je vodja kaj zahteval, je obljubil, da se bo potrudil, kolikor bo v njegovi moči. Pa kaj, ko ni bilo v njegovi moči!

Le ena poznejših debat je bila tako živahna kakor prva. Jež se je samega zadoščenja skoro valjal po tleh.

Med ožje znance je štel Abdul tudi dva muzikanta: Narleta, ki se je uspešno ukvarjal z vsemi glasbili od klavirja in vijoline do kontrabasa in bobna, in Jareta, babjega ženščurja z desetimi ljubicami — devet pravih, iz mesa in krvi, ki so se zmerom menjavale, in ena stalna, njegova vijolina. Narlé in Jaré sta vsak dan koncertirala in Abdul je tvoril občinstvo pri teh koncertih. Stal je kakor prikovan in gledal skozi okno kamorkoli. Gotove skladbe sta mu morala ponavljati po trikrat, petkrat in čez. Ta koncertna deteljica je včasih sama sebi rada malo ponagajala.

Narlé, ki si je znal tudi drugače ograditi sredi paragrafov in predpisov čisto svoje, nekam umetniško [življenje, si je dal, kakor že neštokrat, nekega lepega pomladnega dne dopust. Nekaj je pripomogla matematika, ki mu je smrdela oddaleč, nekaj solčna pomlad, jasne gore v daljavi, nova železnica in domotožje, da se je tisto jutro pod starim, zaprašenim orlom nad gimnazijskimi vrati izmuznil natihem po stranskem izhodu proti postaji. Zvečer se je vrnil in poročal o domači gnjati in rujni kapljici. Jaretu je oznanil, naj pričakuje drugi dan razglednico, ki mu jo je poslal od doma. Razglednica je prišla in z žensko pisavo in zaljubljeno vsebino kompromitirala pri vodstvu revo Jareta, o katerem je vodja itak sumil, da se mu dekleta bolj dopadejo, nego je za krščanskega človeka potrebno. Še huje pa je razglednica zadela Abdula. Čisto spodaj je stalo namreč: „P. S. Iskren pozdrav indiferentistu Abdulu!“

„Glej, da te ne dene iz kože!“ je svaril Jež Abdula. „Sicer pa bomo stali pri vratih. Če ti bo huda predla — zanesi se na te pesti.“

Stali smo res, pesti pa niso prišle do veljave.

„Lepe reči. Torej vi ste znani po svetu kot indiferentist?“ je sikal vodja.

„Najbrž kaka šala,“ se je branil Abdul.

„O, prijatelj, ko bi tudi bila šala: v takih rečeh so šale najbolj zanesljiv reflektor. Tista beseda vas vsega tako imenitno označi, da bi zaman iskal primernejše. V vsem svojem obnašanju, tudi pred mojimi očmi, ste pravi, pristen indiferentist. In veste, kaj se to pravi? Mlačnemu grozi Gospod: Ker nisi ne gorak ne mrzel, temveč mlačen, te izpljujem iz svojih ust. Vi pa ste več nego mlačni, vi ste — otopeli. Prej se mi je včasih zdelo, da hočete iz gole mladostne objesti pokazati, kako ste zreli in samostojni. Naj pokaže, sem si mislil, bo že sam videl, kako je smešen. A malo po malo sem moral spoznati, da to ni objest, temveč — zakrknjenost. Da, zakrknjenost, najhujša nadloga človeške duše. Da ste v tako mladih letih tako globoko padli, se mi zdi nemogoče, nemogoče. Vi preveč mislite.“

„In vi premalo.“

„Zdaj se drznete —?“

„Če vam je resnica tako malo ljuba, lahko umaknem svojo trditev. Vem, da moram spoštovati svoje predstojnike in zato marsikaj zamolčati.“

„Le nikar tako velikodušno. Vi zamolčite zmerom še preveč. Tako ste zaljubljeni sami vase, da se vam zdijo celo vaši predstojniki za vas preneumni. Vi gledate samega sebe v čarobni svetlobi, zaživel ste se v pozo nerazumljivega ženija, ki se bori z malenkostnimi, ozkimi razmerami. Čeprav ne marate debatirati z menoj, ne mislite, da vas nisem izpregledal! Vaš molk in vaše obnašanje povesta stokrat več nego vse vaše besede. V tem hipu, ko govorim z vami, se vaš pogled čudi moji omejenosti, zabitosti in bigotnosti in mi že prisoja v vaši bodoči biografiji klavrno vlogo nerodnega vzgojitelja, ki ni umel izbrusiti od narave zaupanega mu bisera.“

„Biser se bo že kako izbrusil, če je res biser — in vi boste imeli pri tem glavni delež. Že danes čutim, kako neprecenljivo mnogo vam dolgujem. Obžalujem le, da vam ne morem v vsaki malenkosti ugoditi. Vi pa se zapičite ravno v te malenkosti in jih tirate v gorostasnost. O vlogi, ki mi jo tako jezuitsko insinuirate, se mi nikoli niti sanjalo ni. Pač pa se zdaj vi sami silite v neko vlogo, ki je bolje, da je ne označim natančneje.“

„Vi bi radi bili hvaležni in hkratu nehvaležni. A pri vsej vaši genialnosti se vam to ne bo posrečilo. Vi veste, zakaj ste tukaj, kakšen je namen te hiše — torej?“

„Torej moram hoditi k adoraciji — radi vas?“

„V teh hudobnih zboldljajih se kaže vsa vaša zaslepljenost. Povdarjam znova: zašli ste že grozno daleč. Pazite, kakšen bo konec vaše poti. Če ne krenete kmalu na pravo stezo, vam lahko z gotovostjo povem, da dirjate v svojo pogubo.“

„Hvala na preprijazni prorokbi.“

„Tako mladi — pa tako cinični! Vsaka beseda, ki jo izrečete, odgrne nov zastor od vaše notranjosti. In pogled v to notranjost je obupen: vse razjedeno, vse poparjeno, vse nagnito. Zakaj vidite v meni zmerom le svojega nasprotnika, mladi prijatelj? In kaj poročete, če vam razodenem, da vas že dolgo občudujem, da občudujem moč vaše mlade volje? Med življenjem v teh zidovih in vašo notranjostjo zija širok prepad, ki ste ga znali dolgo prikrivati in ga še zdaj uspešno prikrivate. Na zunaj ste še danes vzoren gojenec. Kar ste tukaj, niste prekršili nikoli nobenega predpisa. Toda ne črka, duh je, ki oživlja. In tega duha pri vas ni. Kako ste ga zapravili, veste le vi in — bog. Ne maral bi se siliti proti vaši volji v vaše srce, a ko ste mi ga nehote in nevede polovico že odkrili, mislim, da imam kot vaš predstojnik dolžnost vas vsaj prositi, da mi odgrnete še drugo, zanimivejšo polovico, da mi poveste, kaj je zasekalo tako naenkrat v vaše življenje, kaj je povzročilo tisti usodepoln preobrat. Zaupajte prijatelju, ki vam hoče dobro in želi samo vašo srečo.“

„Premehke so vaše besede, sladkoba za ženske. Jaz vam bom neznansko hvaležen, če pustite na miru vse zastore in prepade in me odslovite.“

„Bog z vami! Uverjen sem, da si še premislite in potrkate zopet sami na moje duri.“

„Morebiti.“

„Diplomat, diplomat!“ mu je čestital Jež na hodniku. „Dobro si ga krotil. Kadar se loti mene ta spaka, začne plesati in divjati — zadnjič ste slišali v dvorano, kako se je tresel strop pod njegovo peto. Navadno mi zastane sapa, da mu vse obljubim, samo da me pusti živega ven. Pred tabo pa ima rešpekt, salament ga ima!“

Abdul si ni premislil in ni potrkal več na duri.

(Konec prihodnjič.)

Dr. Fr. Ilešič:

Ilirski „prognani kralji“.

O nim, ki so ob koncu XVIII. in začetkom XIX. stoletja prvi zapluli v romantično strujo mišljenja, so Slovani, istiniti ali namišljeni, služili za zgled njih zgodovinsko-filozofske teorije.

Mislimo pri tem osobito na Nemce, kakor je bil Herder. Malo pa vemo o tem, v kakem odnošaju je bila slovanska „prvotnost in pestra prirodnost“ s francosko romantiko; še manj o tem, ali so vojaški in državopolitični stiki Francozov s slovanskim jugom za Napoleonove Ilirije kaj vplivali na kulturno smer Rousseaujevih zemljakov.

Do pred kratkim nam je večini bil neznan roman grofice Wynne-Orsini Rosenberg: „Morlaki“ 1788, ki nam sedaj o njem poroča „Srpski knj. glasnik“ (1913). Madame de Staël poznamo bolj iz nemške literarne zgodovine nego po njenem romanu „Korinna“ (Corinne, 1807), katerega junakinja sanjari iz Benetek preko morja o zanimivi divjosti istrske in dalmatinske obale ter o dalmatinskih narodnih pesnikih-improvizatorjih.

Poznamo Francoza Charlesa Nodiera, ki je bil za Napoleonove Ilirije nekoliko časa urednik narodnega lista „Télégrapha“ v Ljubljani. Njegov roman „Ivan Žbogar“ je Kržišnik prevzel na slovenski jezik (v listku „Slov. naroda“ 1886). Veliki Anglež Byron je poznal „Ivana Žbogarja“ in Napoleon je na otoku Sv. Helene nekoč prebil celo noč, čitajoč Nodierov roman ter na straneh pripisoval svoje beležke. Kolikor pa vem, se v Slovencih dosle ni natančneje raziskavalo, kako vlogo je ta roman jugoslovanskega „poprirodnelega“ junaka-hajduka igral v francoski literaturi; in vendar ni samo francoski romantik Chateaubriand baš Nodiera imenoval svojega „dragega učenca“, ampak V. Hugo celo svojega „učitelja“. V Nodierjevem pariškem stanovanju se je „ob plesu kadrilj ustvarjala slavna šola romantizma“ (Skerlić). Nodier, ki je 1821 izdal sicer neuspelo mistifikacijo jugoslovanskih narodnih pesmi v francoskem jeziku („Smarra“ = Mora?, novele in pesmi), in pa Prosper Mérimée s slično mistifikacijo „Gusle“ (La Guzla) sta zastopnika ilirske romantike med Francozi ter očeta apokrifnega Ilirstva, ki pa je imelo ta dobri učinek, da so se preko njega možje, kakor Mickiewicz in Puškin, začeli zanimati za srbohrvatske narodne pesmi.

O teh zanimivih kulturnih vezeh južnega Slovanstva s francosko kulturo je priobčil srbski literarni historik dr. Jovan Skerlić zanimivo študijo: „Francoski romantičari i srpska narodna poezija“.¹ Tu je analiziran posebe Nodierjev „Ivan Žbogar“ in Mériméejeva „Guzla“. Pred tremi leti (1911) je Srb Vojislav M. Jovanović izdal knjigo o jugoslovanski narodni poeziji v francoski književnosti.²

V „Letopisu“ novosadske „Matice Srpske“ za l. 1913 (knjiga 293 sl.) je Milan Curčin priobčil študijo „Daudet i Ilirstvo“ in z njo opozoril na Daudetov roman „Les rois en Exil“ (1879), ki ga je prezrl tudi Vojislav M. Jovanović.

Curčinova študija mi je bila povod, da sem jel čitati srbski prevod tega romana, ki je pod naslovom „Prognani kraljevi, Pariski roman“ izšel v Pančevu l. 1881.³

Čas dogodkom Daudetovega romana je l. 1872., po francosko-nemški vojni, oziroma po dogodkih pariške komune, torej začetkom današnje francoske republike.

V prognanstvu žive v Parizu kralj westfalski, kraljica gališka, kralj palermiski, vojvoda palmški in kralj ilirski Kristijan II., ki je star le še nekoliko nad 30 let, s kraljico Frideriko in s sinčičem Karlom Aleksejem Leopoldom, ki ima priimek — skoro lastno ime — „grof zadarski“. Kristijan se je kot kralj zval „kralj Ilirije in Dalmacije, veliki vojvoda Bosne in Hercegovine“ ter je stoloval v Ljubljani. Njegova ilirska krona je bila 600 let stara, ena najlepših kron v Evropi.

Prognana je bila kraljevska rodbina vsled ene izmed onih narodnih bun, ki človeka spominjajo zemeljskih potresov in ki za njimi pridejo velikanske erupcije. „Ah, srce narodov ni zvestejše od srca kraljev!“ . . . V Iliriji, ki je prej dala svoji kraljevski rodovini toliko svetkovin, so nastala nespornajljena, svojevoljnosti, nezupnosti, nazadnje mržnja, ona strašna mržnja cele zemlje, mržnja, ki jo je kraljica Friderika čutila v vzduhu, v molčečih ulicah, v ironijskih pogledih, v tresenju povešenega čela, zbog česar se je stiskala na dno kočije, kadar se je za hip popeljala ven.

¹ U Mostaru, 1908, str. 79. — Izprva članki v „Srpskem knj. glasniku“ 1901. Prim. tudi Matića v „Archiv für slav. Philologie“ XVIII—XIX. (Posnetek Skerličevih študij). Louis Leger v „La nouvelle Revue“ 15. jun. 1908 („Srpski knj. glasnik“ 1908, 1. sept.). O Jovanovićevi knjigi: „Srpski knj. glasnik 1911, 1. in 16 jun.

² „La Guzla de Prosper Mérimée“, Paris 1911. Libraire Hachette et C-ie XI + 566.

³ Dramatiziran je Daudetov francoski roman v angleškem jeziku.

Kralj je popuščal; odpustil je svojega sicer zaslužnega dvorskega vojnega načelnika generala Rosena, ki se je nekdanj zmagovito bil s Turki pri Mostaru in Livnu in s Črnogorci, ter poveril svoje zaupanje liberalcu, da bi na ta način šel v susret novim idejam, a na škodo stranke, ki so jo v Ljubljani zvali kraljičino. Pa zaman; tri leta po odpustitvi Rosena, ki je živeč v Parizu ostal zvest svemu kralju in kraljevski ideji, je izbruhnila revolucija.

O, kraljica še živo vidi vse te dogodke! Streljajo na njeno okno; ministri so vznemirjeni zblazneli od strahu; prosijo kralja, da naj odstopi . . . potem so vsi bežali v seljaški obleki ponoči preko planine . . . Sela so vzbunjena in polna vika, pijana od svobode, kakor mesta . . . na vseh straneh po vrhovih ognji v znak radosti . . . Vsa srečna je bila kraljica, ko je v neki kolibi dobila mleka za sinčiča . . . Končno se je ojunčila ter dala kralju misel, da se zavrtori v Dubrovnik, ki je ostal zvest. (V Dalmaciji je republikanska misel malo daleč zasegla). A tu je bilo dva meseca trpljenja in strahu: mesto obkoljeno, obstreljevano, kraljevič bolan; končno tužno vkrcavanje na francosko ladjo . . . Za njimi pa se s kraljevskega dvorca vije nova zastava ilirske republike.

Tako so pribežali v Pariz, kjer so porušene Tuillerije jasno govorile o strahotah revolucije. Pariz se je radi junaške obrane Dubrovnika zanimal za ilirskega kralja in kraljico; ilustrovani listi so donášali njune slike.

Iz Ilirije so prognanci dobivali često prekrasne novice, češ, republika nima tam korena, ker ni imela prošlosti, niti svojega heroja.

Nekoč je pa Friderika vzela v roke novine „Brzoteka Ilirskega“ (Courir Illyrien), ki je poročal o seji ljubljanskega sabora in o njega sklepu, da se prognanemu kralju vrnejo vsa kronska dobra, preko 200 milijonov, ako se Kristijan zase in za svoje naslednike odreče prestolu ilirskemu.

Kristijan se je bil v Parizu brž oklenil slasti pariškega življenja ter je rad opuščal misel na kako zopetno osvajanje ilirskega kraljestva; ne tako pa kraljica Friderika. Po mnogih trudih je dosegla, da se je ilirska emigracija v Parizu pripravila za „ekspedicijo“ v Ilirijo, ki pa se je žalostno končala.

Kralj Kristijan na svoji „ekspediciji“ ne pride dalje nego do Fontainbleauja; s svojo ljubeznijo ga zadrži lepa židovka, ki jo je je on dvignil za „knjeginjo spljetsko“. Kristijan je pač bolj rojen za ljubezen nego za kraljevanje („l' amoureux Slave“). Med tem se je ekspedicija sama izkušala pri Dubrovniku izkrcati, a zaman.

Kristijan se odpove kroni na korist svojemu sinu, ki nastopi vlado kot Leopold V.

Tako se je v pariškem življenju izgubil kralj ilirski. Bilo je tako končevanje že hereditarno v njem; njegov oče se je bil uničil v ljubezni in njegov ded je bil umrl v sramotnem deliriju. Očividno pa je na mehko stran nagibala tudi njegova slovanska narava — bil je nežen „Slovinec“, na katerem ne ostanejo dolgo niti najjačji vtiski. Friderika je dobro poznala „to slovinsko naravo, žestoko in mehko, drhtavo in lomko; imela je tolikokrat priliko, odpuščati zablode svojega soproga, človeka — deteta, ki je ohranil od detinstva vse, ljubkost, smeh, pa tudi srepo čud. Tako često ga je pred seboj gledala na kolenih po kakem pregrešku, kjer je na kocko deval svojo srečo in svoje dostojanstvo . . . Tudi njega je često zapekla vest, „zmešano in naivno kesanje Slovinca in katolika.“ Poleg vsega lahkoživstva se je spominjal Kristijan svoje katoliške vzgoje in se je obdajal s pobožnimi predmeti; sredi pijanosti je segel v žep po rožnem vencu, ki ga je imel vedno s seboj. Pri prodaji svoje krone se je pokazal „nezanesljivega Slovinca, ki so ga odgojili jezuiti.“ Le strastno nagnjenje do lepe pariške židovke je v njem premagalo „Slovinca in rimokatolika, ki so ga od malih nog zabavali s pričami o razbojništvih in satanskih nedelih skitniških židov v njegovi deželi.“

Dvor kralja ilirskega je seveda slovanski. Kristijan sam je „Slovinec“, ki se v Parizu trudi govoriti francoski, a govori z lahkim jecljanjem italijanskim; tudi kraljica Friderika je robustna Dalmatinka, a je v nasprotju s svojim možem ozbiljnega lica in političnega mišljenja; njeno čelo je „bolj nizko in zato zopet ponosno“; vzgojena je bila v Monakovem. Njena služkinja, Dalmatinka Peča, govori v svežem dalmatinskem narečju, zvočnem in trdem, ter ima na glavi belo povezačo in oni veliki robec z rdečim vezanjem, kakor jih nosijo Dalmatinke.

Kakor da jih je napisal slovanski publicist, se čitajo te le Daudetove besede, češ, v pariški agenturi za tujce so razumeli in govorili vse jezike razen ruskega, ker Rusi govore vse jezike, samo svojega ne.

Poleg Slovanov in Francozov vidimo tudi Nemca Sprichta, ki ljubi, kar je romantično, gradove, doline, razvaline, ter je strastno zavzet za srednji vek..

Med pariškimi prognanci in njih ilirsko domovino posreduje najbolj kraljičin izpovednik fra Alfej. Kot sin ilirskega ribiča je ohranil Alfej staro mornarsko in razbojniško kri tudi takrat, ko je v

samostansko-svečeniški karijeri dospel že visoko. Lice tega ilirskega samostanca je bilo gusarsko; kri, držanje in poteze na obrazu so mu bile kakor pri onih uskokih, ujedah in razbojnikih na latinških morjih. Najbolj vnet „kraljevec“ ali rojalist pa je Elysée Méraut, iz južne Francije doma, odgojitelj mlademu grofu zaderskemu. Méraut razlaga kraljeviču „dogmo božanskega prava“ ter stavi kralje in njih poziv na zemlji med narod in Boga.

Močno nas v tem ilirskem romanu zanima često omenjanje gusel in narodnih pesmi. Kristijan piše ljubavno pismo v francoskem jeziku, ki je pa izpremešano z vsem mogočim cvetjem njegove narodne poezije, vzporejajoče drago z golčečimi golobicami itd. Zlasti važen pa je v tem oziru opis bala v palači Rosenovi pred odhodom „ekspedicije“ iz Pariza. Za ta opis mu je temelj in ozadje dalo salonsko življenje poljske kneginje Hodzko, katere mož je pred Legerom bil profesor slavistike v Parizu (okoli 1859), in pa francosko pisateljsko pero pisateljice kneginje Koljcov-Masalske, ki je Francozom 1845 pripovedovala srbsko narodno pesem: „Mali Radojica“. Na tem balu so zagodle tudi gusle. „Kar je bilo Slovanov v družbi, vse je zatrepetalo, ko je zaznalo zvoke gusel . . .“ Brnele so kakor valovi, ki se premikajo, vzpenjajo, rasto, širijo. Težak oblak, poln bliskovine, ki ga zdaj pa zdaj živejši poteg z godalom prečara z bliski; a kmalu se izvije iz tega buren, čustven junaški ritem narodne pesmi, himne in plesa v isti mah, one pesmi o Radojici, ki se v Iliriji poje ob vsakem veselju, v vsakem boju in vsekakor predstavlja dvojaki značaj svoje stare legende. Hajduk Radojica je pal Turkom v roke, pa se učinil mrtvega, da bi mogel uteči. Naložili so ogenj na njegove grudi; hajduk se niti ne namrdne; deli so mu v nedra kačo prisojkinjo, udarili mu dvajset klincev pod nohte, pa se ne makne, kakor da je od kamena. Sedaj so dovedli Hajkunu, največjo in najvišjo devojkjo v Zadru, ki je začela plesati, pevajoč narodno pesem ilirsko. Čim je začela plesati, čim je začul Radojica, kako zvenče cekini na ogrlici devojkje, kako se tresejo kite na njenem pasu, pa se je nasmehnil, progledal in bi bil poginil, da ni z enim skokom prišla k njemu plesalka in mu vrgla na živo lice svilen robec, s katerim je zakitila svoj ples. S tem se je rešil hajduk in evo, zakaj se izza 200 let ona narodna ilirska pesem zove pesem Radojičina. Ko so jo začuli pod nebom prognanstva, so vsi Ilirci prebledeli, moški in ženske. Ta poziv gusel je bil glas same domovine . . . Ono veliko težko godalo je godlo ne po žicah, ampak po živcih.

Dasi je Napoleonove Ilirije politično središče bila Ljubljana, so Francozi vendarle bistvo svojega Ilirstva iskali v hrv.-srbskih pokrajinah; nekaj zato, ker so šele od tam zavladali naše provincije, nekaj zato, ker jih je Dubrovnik s svojo prošlostjo in reprezentativnostjo očitno znal zase zavzeti, nekaj menda zaradi odličnosti in važnosti vojaške granice, a v literarno-kulturnih krogih zato, ker so jim te pokrajine s svojim junaškim hajduštvom in s svojo narodno poezijo potrjevale možnost njih romantičnega ideala.

Vsekakor pa se francosko Ilirstvo ujema s politično Napoleonovo tvorbo. „Ilirija“ je Daudetu isto ozemlje kakor Nodieru: Ljubljana-Dubrovnik-Zadar. Zato pa tudi smemo Daudetov roman z Nodierjevim staviti v eno zgodovinsko vrsto. Naravno, da jima je tudi splošni značaj isti, namreč romantičen. Morda se Daudetova romantika najlepše vidi v lepi Parižanki, ki se je Kristijanu vdala ne kot osebi, ampak kot kralju ilirskemu.

Žrtvovala se je oni idealni kroni, ki jo je zrla skozi legende in vsakdanje ter romantične knjige, kakor žarek okoli glave, nad sebičnim in strastnim licem svojega ljubavnika.

Velika je časovna razlika med Nodierjem in Daudetom. In vendar pri obeh ilirska romantika! Kaj je bilo Daudetu povod, da se je lotil take snovi? Odkod mu snov sama? Na taka vprašanja deloma odgovarja Curčin, a ne tako, da bi ne preostalo vprašanj.

Mi bi še vprašali: Zakaj imata ilirski kralj in ilirska kraljica neslovanski imeni: Kristijan, Friderika?

Književna poročila

Anton Funtek, Tekma. Drama v treh dejanjih. (Knezova knjižnica, XX. zvezek.) Izdala „Matica Slovenska“. V Ljubljani 1913. 80. 77 str.

Vsebina je znana, klasično enostavna: Lesovin, ravnatelj umetniške akademije, podleže v tekmi z mladim kiparjem Danejem, svojim učencem, ki si s slavo pribori tudi Lesovinovo hčer, institutko Stano, in pritira njenega častihlepnega očeta nehote do uničujoče katastrofe.

Pisatelj poroča: „Ko se je uprizorila „Tekma“ v Ljubljani in potem v Zagrebu, so se pojavila v ocenah mnenja, ki so ji podtikala razne tendence. Zlasti so nekateri videli v drami boj med „mladimi“ in „starimi“, celo (v Zagrebu) med mlado in staro umetniško strujo na — Kranjskem! Največ so bile temu mnenju povod glediške beležke, ki jih je pred uprizoritvijo priobčevalo dnevno časopisje.“ (str. 5). V resnici smešno: v drami zmagajo „mladi“, pisatelja pa prišteva javnost med „stare“, solidne konservativce, dasi se sam menda nikamor ne sili. Radi se torej pokorimo

avtorjevemu povelju, naj se „Tekma“ smatra za tragedijo častihlepnosti. Vendar si občinstvo gotovo niti od pesnika samega ne bo dalo dopovedati, naj v „Tekmi“ ne išče boja med „mladimi“ in „starimi“; ker je ta boj resnični in edini predmet drame, boj med „starimi“ in „mladimi“ vobče, kakor se odigrava križemsvet, tudi na ozkem slovenskem ozemlju, dan na dan v tisočerihih pestrih varijantah. Lesovin izlaja nad „nadobudnega“ Daneja tisto staro, za „mlade“ tako sladko pesem: „Da. Mladi ste še. In zato mislite, da morate biti ponižni. Da ste ponižni. Pa ste ponižni samo na videz. V srcu čutite moč prav zato, ker ste mladi. Ponižni niste, ampak ponosni ste. In prevzetnost se tudi že giblje v vas. To je vselej tako. — Molčite! — Jaz pa sem star. Je-li, zato sem že izčrpal svoje moči, telesne in duševne? O, pojdite mi s svojo hvaležnostjo! To je hinavstvo. Hinavstvo je. Morda se ga niti še ne zavedate. In jaz — čemu bi tudi jaz uganjal hinavstvo? Da, mladi mož — resnično se čutim ponižanega vpricho vas. Doli s krinko! Vi ste meni posebljena mladost — vi ste zastopnik tiste odurne množice, ki hoče preko naših mrtvih teles do cilja“. (Str. 27).

S „Tekmo“ je slovenska književnost obogatela za eno tistih maloštevilnih, objektivno umetniških del, ki nekaj zaležejo in spravijo mladega poročevalca v prijetno zadrego, da ne ve, kako bi zadosti spoštljivo poročal. Jezik je gladek, jednat, izčiščen, dialog spreten in živahen, razporejevalna in razvojna tehnika vzorna, značaj ostro, temperamentno očitani, scenične opazke točne, dikcija naravna, presekana, polna kratkih stavkov, učinkovitih anakolutov, kakor jih zahteva pozornica. „Tekma“ je zopet enkrat eklatantno izpodbila ono ne popolnoma neosnovano, bridko spoznanje, da se slovenskemu pisatelju na odru le prerado spodsrsne.

Pastuškin.

Ilustrovani narodni koledar za leto 1914. Uredil Janko Lešničar. Leto XXV. Lastnina, zaloga in tisk Zvezne tiskarne v Celju. 8°. 143 str. + Oglasi Broš. 1 K.

Vsebina in oprema zaostajata za prejšnjimi letniki; posebno občutno je pomankanje izvirne beletrije. Prevoda iz Vazova („Črni junak“) in Potapenka („Sramovala sta se“) bi lahko bila boljša; iz klasičnega romana Selme Lagerlöf „Gösta Berling“ nam je podal M. V. Brezovnik skromen odlomek. — Pohorski razpravlja o razmerju slovenske inteligence do katoliške vere in njenih predstaviteljih ter skuša pojasniti vzroke prepada med obema. — Dr. Fr. Hešič je objavil avtobiografijo našega rojaka Bož. Štifterja. Med razne zanimivosti je zašlo tudi dovolj gostobesednosti. Črtica bi pridobila, ako bi ji bil izdajatelj obrusil še ostale grče Štifterjeve slovenščine in jo izpopolnil glede literarnega delovanja našega marljivega publicista. — „Kratek pregled zgodovine srbskega in bolgarskega naroda“ (120—132) ima namen „podati neko ogrodje za poljudna predavanja o Jugoslovanstvu“. Obseg je mnogo preskromen, da bi razprava mogla doseči svoj namen; pa tudi marsikatera trditev v prvih poglavjih utegne naleteti na odpor pri temeljitejših poznavateljih jugoslovanske zgodovine. — in —

Slovenski sokolski koledar za l. 1914. Uredil dr. Gv. Sajovic. IX. letnik. Izdal in založil Vaditeljski zbor Sokola v Kranju. 1914. M. 8°. 154 str. + Oglasi Cena 1 K.

Vestno sestavljen koledar nam nudi popolno sliko našega sokolstva v minolem letu. Strokovni del prinaša razne aktualne članke priznanih pisateljev na tem polju, g. urednik pa je pregledno sestavil obširni statistični del, ki daje knjižici trajno vrednost.

Publikacije „Socialne matice“ v Gorici za l. 1913. — Ravnokar je razposlala najmlajša med našimi „Maticami“ svojim članom prve publikacije, ki naj širijo „med vsemi sloji umevanje sodobnih gospodarskih, državnih in prirodoslovnih problemov“: 1. Geološki izprehodi po Goriškem. Predaval v „Narodni prosveti“ v Gorici l. 1912, prof. Ferd. Seidl. (Glej poročilo dr. P. Grošlja v febr. štev. „Lj. zvana“, str. 101). — 2. O bistvu življenja. Spisal in govoril na predavanju „Narodne prosvete“ v Gorici dr. Boris Zarnik. (Glej zgoraj str. 131—135.) — 3. Dr. Ivan Žmavc, Ozdravljenje socialnega življenja z uporabo prirodoslovja. Poljudni podneti k rešitvi socialnega vprašanja v zmislu vzgoje k delovnemu pravu. — 4. Dr. Karel Slanc, Zadruga in njen pomen v razvoju človeštva. — 5. Dr. K. Ozvald, Srednješolska vzgoja. (Prosvetna knjižnica, zv. 63). O tej publikaciji je poročal „Lj. zvon“ 1912, str. 389. — 6. J. U. Dr. Vekoslav Kisovec, Delavsko zavarovanje proti nezgodam.

Publikacije „Slovenske šolske matice“ za l. 1913: 1. Viktor Bežek, Občno vzgojeslovje z dušeslovnim uvodom. A. Osnovni nauki iz dušeslovja. („Pedagoške učne knjige“, I.) — 2. Domoznanstveni pouk v ljudski šoli. (Konec.) Sestavila Eliza Kukovec. — Posebno ukoslovje računanja v ljudski šoli. 4. snopič. Spisal šol. svet. Luka Lavtar. — 3. Flora slovenskih dežel. 2. snopič. Sestavil Julij Głowacki, uredil dr. L. Poljanec. („Poljudno-znanstvena knjižnica“, III. zvezek.) — 4. Pedagoški letopis. XIII. zvezek. Uredil H. Schreiner. — O prvi in četrti publikaciji priobčimo poročilo v prihodnji številki.

I. S. Turgenjev, Dim. Preveo Mirko Divkovič. Inicijali i naslov T. Krizmana. U Zagrebu 1913. Izdanje Matice Hrvatske. 8°. 192 str.

„Dim“, ki ga imamo tudi Slovenci v domačem prevodu, je nastal leta 1867, torej v oni plodoviti in pomembni dobi, ki jo je pisatelj prebil večinoma v svoji vili v kopališču Baden-Baden (1863—1870). Nejunski junak povesti je Litvinov, ki omahuje od demonske Irine do vdane Tatjane in nazaj k Irini, svoji ženski-usodi. Milieu je tista ruska družba v Nemčiji, ki jo je imel zapadnjak Turgenjev v mislih, ko je molil: „Gospod, obvaruj me rojakov!“ Politiziranje — dim, filozofija — dim, ljubezen — dim, življenje — dim! V Litvinovi žalostni usodi riše pisatelj svoje lastno življenje: le nekaj manjka, kar ni bilo pisatelju nikoli dim in kar mu najbrž edino ni bilo dim: njegova umetnost. — Prevod je toliko spreten, da navadno ne zabriše tudi najrahlejših subtilnosti finega ruskega formalista. Točne opombe pod črto bodo občinstvu zelo dobrodošle. *Pastuškin.*

Sofoklove tragedije. Preveo Koloman Rac. U Zagrebu 1913. Izdala Matica Hrvatska. 8°. X+450 str.

Prevajanje starih klasikov je pri nas še v povojih. Včasih se jih loti kaka plesniva filološka avtoriteta in nadleguje svoje sodobnike s tako zverženimi tiradami, da se rodoljub dvajsetega veka kar prekriža pred njim. Kar je boljših krotiteljev jezika, imajo sami s seboj dovolj opravka, nikar da bi se mogli resno poglobiti v kaj tako moško zrelega, kot je na primer Sofoklej. Naši južni bratje, se zdi, so v tem nekoliko na boljšem. Tudi pričujoči prevod priča, da ga je ustvarila večča roka. Hrvaščina s svojimi mnogimi naglasi se zna pod izurjenim prevajalčevim peresom prilagoditi vsem težkočam muhaste grške metrike. V kratkem, jedrnatem uvodu je prevajalec točno orisal Sofoklejevo književno delovanje, njegov pomen in njegove zasluge za razvoj glediške umetnosti. *Pastuškin.*

Vsebina marčevega zvezka:

1. Ivo Peruzzi: <i>Motto. — Sam! — Po poti. — V temni uri. — Ko zadiši iz poljan</i>	105
2. Milan Pugelj: <i>Iz megle</i>	107
3. Ignacij Gruden: <i>Jesenški večer</i>	113
4. Vladimir Knaflič: <i>Giovanni Boccaccio</i> . (Konec)	114
5. Ivan Albreht: <i>Na Krasu</i>	124
6. Anton Trstenjak: <i>Dr. Fran Ivanóczy</i>	125
7. Dr. P. Grošelj: <i>O bistvu žitljenja</i>	131
8. Pastúškin: <i>Indiferentist Abdul</i> . (Konec prihodnjíč.)	136
9. Dr. Fr. Ilešič: <i>Ilirski „prognani kralji“</i>	145
10. Književna poročila	150
Pastúškin: <i>Anton Funtek, Tekma. — —in—: Ilustrovani narodni koledar za leto 1914. — Slovenski sokolski koledar za l. 1914. — Publikacije „Socialne matice“ v Gorici za l. 1913. — Publikacije „Slovenske šolske matice“ za l. 1913. — Pastúškin: I. S. Turgenjev, Dim. — Pastúškin: Sofoklejeve tragedije.</i>	

„Ljubljanski zvon“

izhaja v zvezkih po enkrat na mesec ter stane na leto 9 K 20 h, pol leta 4 K 60 h,

četrt leta 2 K 30 h, za vse neavstrijske dežele po 11 K 20 h na leto.

===== Posamezni zvezki se dobivajo po 80 h. =====

Izdajatelj: Valentin Kopitar.

Urednik: dr. Janko Šlebingar.

Upravništvo v „Narodni tiskarni“ v Ljubljani, Knaflova ulica št. 5.

Lastnina in tisk „Narodne tiskarne“ v Ljubljani.

Narodna knjigarna

v Ljubljani, Prešernova ulica št. 7

se priporoča slav. občinstvu za dobavo **knjig vseh strok in vseh jezikov** ter za **naročevanje vsakovrstnih nepolitičnih časopisov.**

Z „Narodno knjigarno“ združena

trgovina s papirjem, pisalnimi in risalnimi potrebščinami

je preskrbljena z najizbornejšim blagom in priporoča vsakovrsten **papir**: kancelijski, konceptni, pismeni ministrski, dokumentni, ovitni, barvani in za pisanje na stroj; ima svojo bogato zalogo

krasnih kaset pisemskega papirja,

veliko izbiro vsakovrstnih svinčnikov, peres, peresnikov, radirk, čopičev, črnih, barv, kred itd ter vse risarske in slikarske potrebščine zlasti za realce in gojence obrtne šole.

Nadalje je v zalogi bogata izbira

trgovskih knjig

vseh vrst v različni vezbi, istotako **notezov, beležnic kupnih knjižic** in sploh vseh potrebščin te stroke.

